

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2022, 9 (2), 627-659

GAZİANTEP’TE SURIYELİLER: DİN, KİMLİK, ENTEGRASYON
Syrians In Gaziantep: Religion, Identity, Integration

Fatih ÖZTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, KSÜ İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı, fatihoztas@ksu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9075-6084.

Ömer Faruk IŞIK

Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami Araştırmalar Enstitüsü, ofi.faruk@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0197-4360.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	31.08.2022
Kabul Tarihi / Accepted:	09.10.2022
Yayın Tarihi / Published:	31.12.2022
Cilt / Volume:	9
Sayı / Issue:	2
Sayfa / Pages:	627-659

Atıf / Cite as: Öztaş, Fatih - Işık, Ömer Faruk. “Gaziantep’te Suriyeliler: Din, Kimlik, Entegrasyon” (Syrians In Gaziantep: Religion, Identity, Integration). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 9/2 (2022), 627-659. Doi: 10.17859/pauifd.1169008.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 9 (2) 2022: 627-659

GAZİANTEP'TE SURİYELİLER: DİN, KİMLİK, ENTEGRASYON*

Fatih ÖZTAŞ**

Ömer Faruk İŞİK***

Öz

Bu çalışmada birlikte eğitim gören Suriyeli ve Türk orta öğretim öğrencilerinin uyumuna, din ve değerler eğitiminin katkısı incelenmiştir. Orta öğretim çağında olan katılımcılar, çocukluk döneminde göç etmiş ve gençliğini burada geçirmektedir. Katılımcıların bu özel durumları nedeniyle uyum açısından kendinden önceki ve sonraki kuşaklardan farklı olacağı düşüncesinden hareket edilmiştir. Bu bağlamda MEB tarafından uyum için Türk ve Suriyeli öğrencilerin aynı okula devam etmesi kararının alınması sosyal uyumun kaynağı sayılabilecek değer konsensüsü üzerine odaklanmayı gerektirmiştir. Değerlere referans olması ve okullarda din eğitiminin değerler eğitimi destekleyici şekilde verilmesi dolayısıyla uyumu sağlayan değer konsensüsü ile din ilişkisi üzerine odaklanılmıştır. Araştırmada literatür taramasının yanı sıra okullarda ve şehirde yapılan gözlemler ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile katılımcılardan elde edilen veriler kullanılmıştır. Katılımcılara uyum üzerinde etkili olabilecek temel değerlerden, dayanışmanın din ile ilişkisine yönelik sorular yöneltilmiştir. Birlikte eğitim alma açısından okulun ve özellikle değer yüklü davranışa örneklik göstermeleri açısından öğretmenlerin uyuma katkı sağladığı; ancak öğrencilerin birlikte yaşamayı bir mecburiyet olarak değerlendirdikleri sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Uyum, Göçmen, Değer, Din

Syrians In Gaziantep: Religion, Identity, Integration

Abstract

In this study, the contribution of religion and values education to the adjustment of Syrian and Turkish secondary school students studying together was examined. Participants in secondary education migrated during their childhood and spend their youth here. Due to these special circumstances of the participants, it was thought that they would be different from the previous and next generations in terms of adaptation. In this context, the decision of the Ministry of National Education to continue the same school for Turkish and Syrian students for integration necessitated focusing on the value consensus, which can be considered as the source of social cohesion. Since it is a reference to values and religious education is given in schools in a way that supports values education, the focus is on the value consensus that ensures harmony and the relationship between religions. In the research, besides the literature review, the observations made in schools and the city and the data obtained from the participants with the semi-structured interview technique were used. The participants were asked questions about the relationship between solidarity and religion, one of the basic values

* Bu makale Dr. Öğr. Üyesi Fatih Öztas danışmanlığında yapılan "Sosyal Uyum ve Din: Gaziantep'teki Suriyeli Ortaöğretim Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Bu araştırma için T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 07.04.2021 tarihli toplantısında E. 24916 sayısı ile etik kurul izni alınmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, KSÜ İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı, fatihoztas@ksu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9075-6084.

*** Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami Araştırmalar Enstitüsü, ofi.faruk@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0197-4360.

that can affect harmony. In terms of obtaining education, the school and especially the teachers contributed to the harmony in terms of showing examples of value-laden behavior. Conversely, it was concluded that the students considered living together as an obligation.

Keywords: Sociology of Religion, Integration, Immigrant, Value, Religion

Structured Abstract

Turkey is a region that has received immigration throughout history. The general feature of the migrations after the Republic is that the Turks outside the borders migrated to Turkey. Due to their Turkish origin and being Muslim, the integration was realized without serious problems. In the migration that started from Syria in 2011, unlike the previous ones, the majority of the immigrants are Arabs. Therefore, despite the common belief, the process of coexistence of two different nations has emerged. 451.962 of the registered Syrians in Turkey live in Gaziantep. The majority of Syrians, whose population average is 22.2, are at the secondary education level. The 1.5 generation, which Rumbaut added to the distinction of immigrant generations, is his research area. This generation is the one who had to migrate with their family but did not take active decisions during the migration process. They are the ones who carry the cultures of the first-generation immigrants under the influence of their families and who enter a process of acculturation with the society they encounter in the places they come from. He/she is a "refugee" both between the two communities and between the first and second generations. In this context, 32 participants, 21 Syrians and 11 Turks were interviewed to understand the contribution of the religion and values education given in schools to the adaptation of Turkish and Syrian students at the secondary education level in line with the developmental characteristics of the study and ongoing integration activities. The data were analyzed from the perspective of the sociology of religion. In the field research, the participants were reached with the snowball technique. Semi-structured interview technique was applied because it allows in-depth analysis, individual differences and data density. The study also includes observations about city and school life. Each political structure adopts its cultural codes and organizes its education system and philosophy to raise generations that will continue them. In modern times, countries have tried to maintain their educational activities in a secular way. However, due to people's need for religious education, the area was opened. In our country, Religious Culture and Moral Knowledge courses are compulsory. With the inclusion of values education, the area opened to religion within the secular education system has expanded. From a sociological perspective, value refers to the meaning attributed to behavior. Weber's Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism have had a significant impact on research on values in sociology. Weber has concluded that values originating from religion affect people's behavior. For integration, immigrants need to be willing to continue their lives where they came from. For this reason, questions were asked to understand the thoughts of Syrian participants about Turkey. Syrian participants want to obtain Turkish citizenship to avoid discrimination. Obtaining Turkish citizenship means being able to work at any job, having freedom of travel and education, as well as facilitating legal gains. It can be said that the education and health opportunities provided in Turkey are welcomed by the Syrians. Syrians are undecided about what will happen if the war ends. Despite the social distance between students, it can be said that the ability to live together is provided by the school culture. It can be said that the school increases the level of adaptation and the school is successful in terms of exemplary personality, which is the most important emphasis of values education. A shared belief system reduces cultural shock in terms of encounters. On the other hand, the decrease in the opportunities used especially in social life reminds the difference between those who came later. Although it reduces the cultural shock, religion is insufficient for adaptation. The schools attended by the participants are mostly imam hatip high schools. This situation may

cause a change in the social understanding of religion with the influence of religious officials who carry the religiosity of Syrian culture in their luggage in the future. The continuation of the war suggests that the togetherness endured will come to an end as well as uncertainty for both sides. For Turks, the situation of Syrians is similar to the story of Demirbaş Şarl. Increasing good experiences in the school process; It is possible to say that if Syrians stay, it will increase harmony, and if they return, it will strengthen relations between the two countries.

GİRİŞ

Türkiye tarih boyunca göç alan bir bölge olmuştur. Bir imparatorluk toprağı olan Anadolu pek çok etnisite ve dinden insana ev sahipliğı yapmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonraki süreçte de göçler devam etmiştir. Bu göçlerin genel özelliğı kurulan ulus devlet yapısına uygun olarak farklı din ve ırktan olanların sınır dışına çıkması imparatorluk bakiyesinden kalan sınır dışındaki Türklerin ise Türkiye'ye göç etmesi şeklinde gelişmiştir. Bu göçmenlerin en büyük özelliğı Türk kökenli olmalarının yanında Müslüman olmalarıdır. Bu nedenle ciddi sorunlar yaşanmadan uyum gerçekleşmiştir.

Suriye'den 2011 yılında başlayan göçler ise Osmanlı bakiyesi topraklardan olması ve göçmenlerin Müslüman olmaları önceki göçlerle benzerlik arz etmektedir. Ancak önceki göçlerden farklı olarak göçmenlerin çoğunluğunu Araplar oluşturmaktadır. Suriye, Osmanlı sonrası dönemde Sosyalist Arap Cumhuriyeti olarak kurulmuştur. Kendini ulus devlet olarak tanımlayan bir ülkenin vatandaşları olarak yine bir ulus devlet olan Türkiye'ye göç etmişlerdir. Bu etnik farklılıktan kaynaklanan pek çok sorunun aşılması gerektiğı bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla ortak inançtan olmanın dışında iki farklı ulusun bir arada yaşama tecrübesi süreci ortaya çıkmıştır.

Türkiye bu süreçte ilk andan itibaren açık kapı politikası uygulamış ve "ensar" söylemi üzerinden bir yaklaşım sergilemiştir. Ülkelerin uyguladığı göç politikaları halkın göçmenlere yaklaşımını etkilese de her zaman paralellik göstermemektedir. Göçmenler kültürel sermayeleri, dili, rengi, dini sebebiyle veya ekonomik gerekçelerle halk tarafından istenmeyebilir veya memnuniyetle karşılanabilir¹. Devletlerin göçmenlere uyguladığı politikalar ise genellikle göçmenlerin kalıcı olduğuna ikna olduktan sonra şekillenmektedir².

Gaziantep, Türkiye'nin en kalabalık 9. şehri olarak iki milyonu aşkın nüfusa sahiptir. Nüfusunun yüzde dokuzu (217.467) ortaöğretim seviyesindedir. Türkiye'de kayıtlı Suriyeli sayısı 3.672.646'dır. Bu insanların 451.962'si Gaziantep'te yaşamaktadır. Nüfus yaş ortalaması 22.2 olan Suriyelilerin büyük bir kısmının

¹ Nihan Çiğerci, "Bursa-Kırcaali Hattı: 1989'da Gelen Bulgaristan Göçmenleri Örneğı", *Küreselleşme Çağında Göç*, Ed. S. G. İhlamur Öner, N. A. Şirin Öner (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 110-113.

² K. Onur Unutulmaz, "Gündemdeki Kavram: "Göçmen Entegrasyonu"- Avrupa'daki Gelişimi ve Britanya Örneğı", *Küreselleşme Çağında Göç*, Ed. S. G. İhlamur Öner, N. A. Şirin Öner (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 137.

ortaöğretim seviyesinde olmasına rağmen tamamı okullara devam etmemektedir. Bunun nedeni kadınlar için erken evlenme yaşı, erkekler için ise çalışma ihtiyacıdır.

Çalışmada katılımcılardan elde edilen veriler, temel nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde içerik analizine ve betimsel analize tabi tutulmuştur. Bu analizler yapılırken de çalışmanın Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde toplumsal-kurumsal yapıyı oluşturan temel değerlerin öğrencilere (özellikle Suriyeli göçmenler özelinde) kazandırılması problemine odaklanmasından dolayı fonksiyonel din teorisinin çerçevesi gözetilmiştir. Toplumsal yapıda temel değerleri koruma ve sürdürmede kurumlara işlevsel görev düşmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin göç sonrasında şu aşamaya kadar nihai politika olarak Türk ve Suriyeli öğrencilerin aynı okula devamı üzerinden temel değerlerin göç edenlere kazandırılması hedefi başat kurum olarak MEB'i merkeze almayı gerekli kılmıştır. MEB üzerinden sürdürülen uyum faaliyetlerinin ise temel değer oluşturuca yönü düşünülerek daha çok din eğitimi merkeziliğinde uyum ve bütünleşmeyi esas aldığı söylenebilir. Neticede ilk başta Geçici Eğitim Merkezleri (GEM) kurularak kısa süreliğine yaşanan mağduriyetlere bir çözüm arayışı GEM'lerin tamamen kapatılmasıyla yerini MEB bünyesinde kalıcı çözüm arayışına bırakmıştır³. Bu bağlamda çalışmanın, gelişim özellikleri ve sürdürülen uyum faaliyetleri doğrultusunda ortaöğretim seviyesindeki göçmenler ve Suriyelilerin uyumuna okullarda verilen din ve değerler eğitiminin etkisini anlama noktasında literatüre katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

1. Teorik Ve Kavramsal Çerçeve

1.1. Göç ve Din

Göç en genel anlamıyla insanların siyasi veya sembolik sınırları aşması olarak tanımlanabilmektedir⁴. Öte yandan her göçün kendine özgü bir hikayesinin olması üzerinde anlaşılabilir genel geçer bir tanım olmasına imkân vermemektedir. Göçü açıklamak için pek çok araştırmacı farklı kuramlar geliştirmiştir. Bu teoriler göç olgusunun farklı noktalarına vurgu yapmaktadırlar. Bununla birlikte göçmenleri kuşaklara ayırmak da bir adet olmuştur. Rumbaut'un kuşak ayırımına eklediği 1.5 kuşağı bu çalışmanın araştırma alanını oluşturmaktadır. Bu kuşak, ailesi ile birlikte göç etmek zorunda kalmakla beraber göç sürecinde aktif karar alıcılar değillerdir. Bununla birlikte hem ailelerinin etkisiyle birinci nesil göçmenlerin kültürlerini taşırlar hem de geldikleri yerlerde karşılaştıkları toplumla tekrar bir kültürleşme sürecine girmektedirler. Bu nedenle hem birinci kuşak göçmenlerin hem de ikinci kuşak göçmenlerin özelliklerini taşırlar. Bu gençlerin farklı bir topluluk oluşturmasında ergenliğe tekabül eden temel biçimlendirici dönemlerini göç ettikleri ülkede geçirmiş olmalarıdır. Yeni bir modus vivendi oluşturmak için ailelerinden daha özgür ve daha objektif olabilecek bir kuşak temsil etmektedir. Ayrıca pek çok

³ Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), "Gemler Üç Yıl İçinde Misyonunu Tamamlayacak" (2 Temmuz 2020).

⁴ Gordon Marshall, *Sosyoloji sözlüğü*, çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat, 2003), 685.

açından eski ve yeni toplum için marjinaldirler; çünkü iki dünyadan da parçalar taşısalar da tam anlamıyla her ikisinin de parçası değillerdir. Sosyal ve kültürel sermayeleri farklılıklar gösterse de ortak bir psiko-tarihsel konumu paylaştıkları için eşsiz bir pozisyonadırlar. Hem iki toplum arasında hem de birinci ve ikinci kuşak arasında “göçmen” olabilmektedirler⁵.

Göçmenin kimliğini oluşturan din, dil vb. unsurlara bakıldığında kültürel kimliği oluşturan en dirençli yapının din olduğu gözlemlenmiştir⁶. Hedef ülke seçiminde ve kabulünde⁷ özellikle gönüllü göçmenler için bir etken olarak⁸ değerlendirilebilecek din zorunlu da olsa farklı kültürlerin karşılaşması durumunda bütünleşmeyi kolaylaştırıcı güçlü bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Farklı dinlere inanan toplumların karşılaşmasında uyum daha zorlu bir süreç olarak tezahür etmektedir⁹. Dinin ritüelistik boyutu da uyuma etki eden bir durumdur. Bir dini ritüele katılımda sadece dini bir ibadet yerine getirilmiş olmaz, aynı zamanda bir topluluğa dahil olma durumu gerçekleşir. Bu durum ortak bir dünya kurgusuna yol açabilmektedir¹⁰. Öte yandan ortak inancın her ne kadar uyumu kolaylaştırıcı etkisi bulunsa da uyuma etki eden siyasi, ekonomik ve dini yorumlamadan kaynaklanan farklı etkenler de vardır. Bu açıdan bakıldığında din yeterli tek etken olarak görülmemelidir. Nitekim bugün iç savaşın yaşandığı Suriye’de aynı etnisiteye sahip olmalarına rağmen farklı dini yorumlara sahip olmaları aralarında bir savaşa dönüşen çatışmaya neden olmuştur. Bazen de dini kimlikle bir araya gelmiş farklı unsurlar etnik bölünmelerden kaynaklanan terör örgütlerinin tehdidi altına girebilmektedir¹¹. Aynı zamanda yaşadığımız çağda gelişen iletişim araçları etnik bölünmelerin ve göçmenlerin referans kaynaklarının yaşadıkları ülke sınırlarını aşması bu sürecin karmaşıklığını ifade etmektedir¹².

1.2. Uyuma Katkısı Bakımından Din ve Değerler Eğitimi

Sosyolojik açıdan uyum toplumsallaşma süreci olarak ele alınabilir. Bireyin içine doğduğu veya katıldığı toplumun değerlerini, davranış örüntülerini benimsemesi bir süreç olarak yaşam boyu devam eder. Bunları benimseyen bireyin toplumsal tavırları kendinde göstermesi uyum olarak ifade edilebilir.

⁵ Ruben G. Rumbaut-Kenji Ima, *The Adaptation of Southeast Asian Refugee Youth: A Comparative Study* (San Diego: Department of Sociology, 1987), 7.

⁶ Martikainen, “Din, Göçmenler ve Entegrasyon”, 263.

⁷ Aybiçe Tosun vd., “Mülteci Öğrencilerin Eğitim Sorunları, Eğitim ve Din Eğitiminden Beklentileri: Eskişehir Örneği”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1) (2018), 109.

⁸ Tuomas Martikainen, “Din, Göçmenler ve Entegrasyon”, çev. Nebile Özmen, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38 (2010), 269.

⁹ Sezel Saygın-Derya Hasta, “Göç, Kültürleşme ve Uyum”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10(3) (2018), 321.

¹⁰ Werner Schiffauer, “Göç ve Dindarlık”, çev. Arif Korkmaz, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27 (2009), 196-197.

¹¹ Tosun vd., “Mülteci Öğrencilerin Eğitim Sorunları, Eğitim ve Din Eğitiminden Beklentileri: Eskişehir Örneği”, 109.

¹² Martikainen, “Din, Göçmenler ve Entegrasyon”, 266.

Toplumsallaşma iki boyutlu olarak ele alınabilir: bireyin gelişimi ve toplumsal devamlılık. Birey içerisinde yaşadığı toplumun dilini, değerlerini, tutumlarını gelişim süreci içerisinde kendi kişiliğine katar; bu da toplumsal devamlılığı sağlar¹³. Toplum bunu sadece bireye bırakmış değildir. Çeşitli toplumsallaşma araçlarını kullanarak bireyin gelişimine katkıda bulunur.

Göçmenler yerleştikleri bölgede toplumu oluşturan unsurlardan birisidir. Sağlıklı bir sosyal hayat için karşılıklı uyum faaliyetleri yoluyla toplumsal bütünleşmenin sağlanması gerekir. Göçmenlerin farklı bir kültürel çevrede yeniden toplumsallaştıkları gibi ev sahibi toplumun bireyleri de değişen sosyokültürel ortama uygun olarak yeniden toplumsallaşır. İnsan diğer canlılardan farklı olarak kültür oluşturan bir varlıktır. Kendisine kadar ulaşan kültürel mirasın üzerine eklemeler yaparak yaşadığı çevreye uyum sağlamanın yanında onu dönüştürmektedir¹⁴. Oluşturulan kültür toplumlara özgü olmakla beraber evrensel boyutta özelliklere sahip öğeleri içlerinde barındırırlar ya da karşılaşmaları dolayısıyla birbirlerinden aldıkları öğeleri de içerirler. Eğer bu karşılaşma süreçleri hoşgörü ile başarılı bir şekilde sürdürülürse toplumsal bütünleşme zenginleşerek yeniden sağlanmış olur. Aksi halde kırılğan bir toplumsal yapı meydana gelir.

Toplumsallaşma araçlarından biri olan eğitim, en temel tanımıyla formel veya informal yollar ile birey üzerinde kasıtlı ve istendik davranış değişikliği sağlamaktır. Eğitim faaliyetlerinin temel iki amacı eğitim ve öğretimi sağlamaktır. Dolayısıyla amaç yalnızca bilgi aktarımı yoluyla öğretim değil, aynı zamanda gelecek nesilleri topluma uyumlu bireyler haline getirmek maksadıyla eğitmektir. İnsanlığın edindiği bilgilerin geneline baktığımızda bunlar nesiller boyu aktarılan bilgilerdir. İnsan topluluğundan mahrum bir insanın kendi kendine öğrendiği bilgiler oldukça sınırlıdır¹⁵. Bu nedenle eğitim, başta gelen toplumsal kurumlar arasındadır.

Devletlerin yönetiminde etkili olan siyaset kurumu eğitim üzerinde de etkilidir. Her siyasi yapı kendi kültürel kodlarını benimsemiş ve bunları devam ettirecek nesiller yetiştirmek için eğitim sistemini ve felsefesini düzenler. Devletlerin eğitimden temel beklentisi¹⁶, Milli Eğitim Temel Kanunu ikinci madde de belirtildiği üzere, kazandırmak istediği değerleri benimsemiş vatandaşlar yetiştirmektir. Buna gelecek yeni nesilleri kültürleme işlevi¹⁷ diyebiliriz. Eğitim kurumları, bunu yaparken yeni bir toplum inşa etme amacı gütmeyiz; mevcut toplumun devamlılığını sağlama amacındadır. Bu açıdan bakıldığında eğitim, kültürel değerlere bağlı toplumsallaşmış bireyleri toplumun devamı için ihtiyaç duyulan siyasi ve ekonomik işlerde gereken

¹³ Yakup Coştu, "Toplumsallaşma ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Ed. N. Akyüz-İ. Çapcıoğlu, (Ankara: Grafiker, 2013), 326.

¹⁴ Bünyamin Solmaz, "Eğitim ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Ed. N. Akyüz-İ. Çapcıoğlu, (Ankara: Grafiker, 2013), 362-363.

¹⁵ Sevinç Güçlü, "Eğitim Kurumu", *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, Ed. S. Güçlü (İstanbul: Kitabevi, 2015), 223.

¹⁶ Mehmet D. Topses, *Kurumlar Sosyolojisi* (Ankara: Nobel, 2016), 84.

¹⁷ Güçlü, "Eğitim Kurumu", 225.

uzmanlığa sahip olarak kendi yetenekleri doğrultusunda geliştirme iddiasındadır. Bireyler ise toplumda arzu ettikleri statüye ulaşma amacıyla eğitim faaliyetine katılır ve bir meslekte yeterlilik kazanmış olurlar¹⁸.

Dinlerin mesajlarını insanlara ulaştırırken bir eğitim faaliyeti yapmış oldukları söylenebilir. *“Rudolf Otto'nun tanımıyla 'kutsalın tecrübesi' olan dinde kutsalı tecrübe eden peygamberin 'subjektif' dinin anlatılarak 'objektif' hale gelmesi ve başkalarının da 'tecrübe' edilerek paylaşılması, tamamen öğrenme-öğretim süreçleri içerisinde gerçekleşmektedir.”*¹⁹ Buradan da anlaşılacağı gibi din ve eğitim iç içe geçmişlerdir. Okulların temeli dini eğitim faaliyetleri yapılan merkezlere dayanmaktadır. Süreç içerisinde eğitim faaliyetleri sekülerleşerek dini ve dünyevi bilgi ayırımına gidilmiştir. Genellikle modern dönemlerde ülkeler eğitim faaliyetlerini seküler tarzda sürdürmeye çalışmışlardır. Ancak insanların dini eğitime olan ihtiyaçları nedeniyle alan açılmıştır. Bu nedenle dini kurumlar dışında okullarda da din eğitimi yapılmaktadır. Bunun nasıl yapılacağı ülkelere göre farklılık göstermektedir. Ülkemizde de Milli Eğitim Temel Kanununa göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi zorunlu bir ders olarak okutulmaktadır.

Baştan beri din eğitiminin verilmesinde pragmatist bir tutum olarak radikal dini oluşumların önüne geçme düşüncesinin etkisinden²⁰ bahsedilse de din yeni devletin ideolojisi çerçevesinde temel kimlik unsurlarından birisi olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede öncelikle din eğitimiyle bağlantılı ilerleyen süreç daha sonra değerler eğitiminin de dahil olmasıyla seküler eğitim sistemi içerisinde dine açılan alan genişlemiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren toplumun modernleşmesi için seküler olarak üretilen değerlerin yanında dinin değer üretici yönü de eğitimin genel hedeflerine uygun olarak bu alanda işleve alındığı söylenebilir.

Sosyolojik olarak bakıldığında değer, davranışlara yüklenen anlamı ifade etmektedir. Değer sosyal bir varlık olan insanın birlikte yaşamak için grup içerisinde sergilenen davranışlara belirli bir ölçüt getirilmesine kaynaklık eden prensiplerdir. Sosyolojide değerler üzerine yapılan araştırmalara Weber'in Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu eseri önemli ölçüde etki etmiştir. Weber anlayıcı sosyoloji ile davranışlara yön veren kaynağa ulaşmak istemiştir. Nihayetinde kaynağını dinden alan değerlerin insanların davranışlarına etki ettiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Weber, Ekonomi ve Toplum adlı eserinde sosyal eylem tiplerinden değer-ussal eylem tipini şu şekilde tarif etmiştir: *“...başarı beklentilerinden bağımsız olarak sırf etik, estetik, dini ya da başka bir davranış biçiminin değerine olan bilinçli bir inanç tarafından belirlenir.”* Weber'e göre değer-ussal eylem tipinde amaç sonuca ulaşmak değil eylemi kendisi için yapmaktır. Dini bir çağrıya olan inancın gerektirdiklerini bedeline bakılmaksızın uygulayan insanın davranışı değer-ussaldır. Bu bağlamda değer-ussal davranışın rasyonel sonuçları düşünülmezsizin ortaya koyulmaktadır.

¹⁸ Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, (İstanbul: Açılım, 2017), 241-243.

¹⁹ Solmaz, “Eğitim ve Din”, 370.

²⁰ Necdet Subaşı, “Türkiye’de Laiklik ve Din Eğitimi: Reel-Politik Güzergahlar”, *Dem Dergi*, 2 (2007).

Nitekim davranışın sonuçlarının rasyonel olarak belirlendiği davranış tipinin ise gereç-ussal olduğunu belirtmiştir²¹. Yine aynı dönemde felsefede iyi kavramı sosyal bir bağlama oturtulması nedeniyle değer kavramıyla ifade edilmeye başlanmıştır²². Bu durum sosyolojide değerlere yönelik çalışmaların artmasına neden olmuştur²³.

2. Yöntem

Ortaöğretim seviyesinde sosyal uyumu artırıcı nitelikte uygulanan din ve değerler eğitiminin Türk ve Suriyelilerin uyumuna katkısını nitel araştırma yaklaşımıyla ortaya çıkarmayı hedefleyen çalışmada veriler yarı yapılandırılmış sorular çerçevesinde Suriyeli ve Türk katılımcılarla yapılan mülakatlarla elde edilmiştir. Ayrıca ilgili literatür taranarak çalışmada bunlardan da yararlanılmıştır. Amaçlı örneklem çerçevesinde kartopu tekniğiyle toplanan verilerin baskın temalarını ortaya çıkarabilmek için veriler betimsel analize ve/ya içerik analizine tabi tutulmuştur. Derinlemesine analize, bireysel farklılıklara ve veri yoğunluğuna imkân vermesi nedeniyle yarı yapılandırılmış mülakat tekniği uygulanmıştır. Katılımcılar ile ortalama otuz dakika görüşme gerçekleştirilmiştir. Mülakattan elde edilen veriler kısaltılarak verilmiş; fakat yazım kurallarının imkân verdiği ölçüde katılımcıların cümleleri bire bir aktarılmıştır. Özellikle Suriyeli katılımcıların dil becerilerinin anlaşılması amacıyla verilere sadık kalınmaya çalışılmıştır. Çalışmada ayrıca şehir ve okul yaşamına dair gözlemlere de yer verilmiştir.

Alan araştırması için 21 Suriyeli, 11 Türk olmak üzere 32 katılımcı ile görüşülmüştür. Katılımcıların gizliliğini koruma amacı ile isimleri çalışmada kullanılmamış, kısaltmalar tercih edilmiştir. Kısaltmalar katılımcıların isimlerinin içerdiği harflere göre yapılmıştır. Suriyeli katılımcılar kodların sonuna eklenen “s” harfi ile Türk katılımcılar ise “t” harfi ile belirtilmiştir.

3. MEB Gölgesinde Uyum ve Bütünleşmenin İmkânı

3.1. Suriyeli Katılımcıların Türkiye Algısı

3.1.1. “Ayrımcılıktan Kurtulmanın Bir Yolu Olarak Vatandaşlık”

Uyumun sağlanabilmesi için göçle gelen toplumun geldiği yerde yaşamaya istekli olması gerekir. Yerleştiği bölgede kalmaya niyetli olmayan bir toplum orada yaşamının gerektirdiği yükümlülükleri üstlenmesi beklenir. Şüphesiz yükümlülükler ile birlikte imkanlarda vardır. Ulus devletlerde bu durumun ifadesi vatandaşlık şeklinde özetlenebilir. Bu nedenlerle Suriyeli katılımcılara “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak ister misiniz? Neden?” soruları yöneltilmiştir. Bu sayede katılımcıların Türkiye’ye yönelik algıları ve uyumu anlaşılmasına çalışılmıştır.

²¹ Max Weber, *Ekonomi ve Toplum*, çev. Latif Boyacı, (İstanbul: Yarın Yayıncılık, 2012), 132-134.

²² Tosun Köse, Hans Joas’ın Ahlak Anlayışı, (AÜSBE, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 27.

²³ Ertan Özensel, “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, değerler eğitimi dergisi, 1/3 (2003), 222-225.

Tablo 1. Suriyeli Katılımcıların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaya yönelik yaklaşımları

Katılımcı Sayısı	Cevaplar
AKs, ARs, BMs, DBs, MBs, RHs, UAs, ŞAs, MKs, DHs, HKs, RBs, RNs, HCs, ZAs	Evet
AMs, MHs, DMs, SSs,	Vatandaş oldum
İHs	Bilmiyorum
JKs	Fark etmez

Katılımcılardan hiçbiri hayır cevabını vermemiştir. Bu durum ilk bakışta tüm katılımcıların Türkiye'de gelecek kurmak istediklerini düşündürmektedir; fakat vatandaşlık almak istemelerinin gerekçeleri sorulduğunda farklı beklentilerle karşılaşmaktadır.

Örneğin DMs: *"Biz vatandaşlığımızı aldık. Türk vatandaşı olmaktan mutluyum ya çünkü daha çok imkân var; üniversiteye giriş olsun, şehir dışına çıkma olsun. Hani üniversite için... Yani eğitim hayatımı daha çok etkiliyor."*

RBs: *"Mesela Suriye'ye geri gideceksem buraya geri gelmek için lazım olur çünkü burası güzel. Gelmek isterim. Her şey güzel..."*

ZAs: *"Türkiye'yi ben zaten çok seviyorum. Suriyeli olarak da burada gerçekten zor şartlarda yaşıyoruz. Bizim mesela şehir dışına çıkmamız gerekiyor bazen ama Suriyeliler izinsiz bir yere gidemiyor ve izinler gerçekten çok katı. Mesela babamın bazen yurtdışına çıkması gerekiyor. Suriye'den pasaportunu yenilemek zorunda kalıyor ve buna çok çok yüklü bir para harcaması gerekiyor. Türk Vatandaşı olunca bunların hepsi daha çok kolaylaşıyor..."*

Hukuki kazançları daha çok merkezine alan yukarıdaki katılımcıların ifadelerini genel olarak değerlendirdiğimizde ayrımcılıktan kurtulma isteğiyle beraber istediği işte çalışabilmek, seyahat özgürlüğü ve eğitim, imkanlarının kolaylaşması için vatandaşlık almak istedikleri görülmektedir. Bazı katılımcılar vatandaşlık almanın iyi olacağını belirtmiştir. Öyle görünüyor ki iyi ifadesi diğer tüm sebepleri karşılayıcı niteliktedir.

Vatandaşlık bir anlamda De Certeau'nun ifadesiyle "taktik"tir. Nitekim De Certeau taktiğin zayıfın sanatı olduğunu belirtir. Zayıf olan gündelik hayat içerisinde kendisine yabancı olan alandaki fırsatları kollayarak çıkar elde etmeye çalışır²⁴. Nitekim katılımcılardan biri olan ARs: *"Caddede, işte herhangi bir alanda normal Türkler gibi davranmam. Kendimi zayıf hissediyorum."* şeklinde durumunu ifade etmiştir. Aynı katılımcının vatandaşlık konusundaki ifadelerine baktığımızda *"Türkiye*

²⁴ Michel De Certeau, *Gündelik Hayatın Keşfi-1*, Çev. Lale Arslan Özcan (Ankara: Dost Kitabevi, 2009), 113-114.

vatandaşlığı kazanmak çok büyük bir şey yani onu kazandığımda iş açısından çok kapılar açılıyor. ...Yani mülteci olmaktan daha iyidir.” Özellikle son cümle Goffman’ın belirttiği anlamda mülteciliğin, aslında hukuki bir statüyü karşılmasına rağmen katılımcı bu ifadeyi tercih etmiştir veya diğer katılımcıların ifadelerinde görüleceği üzere ‘Suriyeli’liğin damga olduğunu göstermektedir. Damga, her şeyden önce onu taşıyanı itibarsızlaştıran bir niteliktir. Goffman, etnolojik farklılıktan kaynaklanan ayrıştırıcı özelliği damganın üçüncü tipi olarak ele almaktadır²⁵.

BMs’nin ifadelerine bakıldığında, “*Öyle daha iyi, daha rahat ederim çünkü her gittiğim yerde ‘Suriyeli’ diyorlar. O yüzden vatandaşlık almak istiyorum. Türk diye sayılırım.*” sahip olduğu sıfatların birinden kurtulmak istediği görülür. Buna benzer ifadelerini daha da ileriye götürerek açıkça bu niteliğinden rahatsız olduğunu belirten bir başka katılımcı MBs ise bu “*Daha iyi olur iki vatandaşlık olması daha iyi. Suriyeli olduğumuz için rahatsız oluyorum. TC vatandaşı olursak daha çok hakkımız olur.*” ifadelerine yer vermiştir. Diğer bir katılımcı ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı ile özellikle yaşadıkları ayrımcılığın sona ereceğini öngörmektedir.

Yukarıdaki ifadeler baktığımızda katılımcılar kendilerine saygı gösterilmemesine ve dışlanmalarına sebebiyet veren sıfatlarından kurtulmak için vatandaşlık almak istediklerini belirtmişlerdir. Vatandaşlık alarak toplum tarafından saygı görmenin koşulu olarak inşa edilen sıfatlardan birini kazanmak istemekte ve hak ettikleri saygıyı görmelerine engel olan niteliklerinden kurtulmak istemektedirler. Fakat damgadan kurtulduklarında istediklerine sahip olacağını düşünen ötekilerin bu olay gerçekleştiğinde öyle olmayacağıyla karşılaşma ihtimalleri de vardır²⁶.

3.1.2. “Yeterli Eğitim ve Sağlık Olmasa Ne Yapardık?”

Özellikle zorunlu göç tecrübesi insanların yaşadıkları yerde sahip olduğu tüm imkanları arkalarında bırakarak çıktıkları bir yolculukla başlar. Bu nedenle hedef bölgeye ulaştıklarında karşılaştıkları ilk izlenimler kalıcı bir etki bırakır. Devletler mültecilere belirli yardımlarda bulunur fakat Türkiye’ye gelen Suriyeliler mülteci statüsünde değildir. Yine de Türkiye farklı şekillerde göçmenlere yardımlarda bulunmuştur. Bu yardımların Türkiye algısına etkisini anlamak amacıyla Suriyeli katılımcılara devletin sağlık, eğitim, iş yeri açma gibi ekonomik alanlarda yaptığı yardımları nasıl değerlendirdiklerine yönelik sorular yöneltilmiştir.

²⁵ Erving Goffman, *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, Çev. Ş. Geniş vd. (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2014), 32.

²⁶ Goffman, *Damga* 38-40.

Tablo 2. Suriyeli Katılımcıların Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Yapılan Yardımlara Yönelik Algıları

Katılımcı Sayısı	Cevaplar
MKs	Orta
AKs, ARs, HCs	Ekonomik açıdan yetersiz Diğerleri yeterli
AMs, BMs, DHs, DMs, ARs, JKs, MHs, ZAs, HKs, MBs, RHs, ŞAs	Yeterli
RNs, İHs, RBs, SsS	Çok iyi

Katılımcılardan görüşlerine bakıldığında sağlık ve eğitim alanlarının öne çıktığı görülmektedir.

DMs: *“Eğitim de iyi bir katkı sağladı bizim için zaten ilk yıl geldiğimizde okullara gidememiştik. Yabancıları almamışlardı. Sonra diğer yıl girdik Türk Okulu ama sadece Suriyeliler vardı. İki şey yapmışlar sabah onlar sonra biz daha sonra işte bir karar geldi. Hepimiz buraya geldik, karışık okumaya başladık. Böyle çok daha iyi oldu...”*

SSs: *“Bence çok iyi yani biz vatandaşlığı almadan önce baya yardım geliyordu. Aldıktan sonra Türk olarak yardım almaya başladık.”*

ARs ise ifadelerinde iş hayatındaki sigortasız çalıştırılması ve eşit ücret ödenmemesi şikayetine rağmen eğitim ve sağlık hizmetlerinden memnun olduğunu belirtmektedir: *“Sağlık, okul açısından çok iyi mesela başka ülkelerde bulamayacağımız yardım oluyor. Üniversiteyi bitirene kadar ücretsiz okuyoruz. Sağlık açısından eksik olmuyor.”*

Bauman, göçmen karşıtlığını çarpık zihniyet olduğunu ifade eder. Dünyanın küreselleşmesi bize uzak noktalarda, Suriye ile Türkiye sınır komşusudur, yaşanan sorunların etkilerini kapımızın önüne taşımaktadır. Çarpık zihniyet tek bir gezegende ve tek bir insanlığa bağlı olduğumuzu kabullenmektense bize bunu hatırlatanları suçlamaktan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle göçmenler zaten zor elde ettiğimiz imkanların kırılğan yapıda olduklarının temsilleri olarak görüldükleri için nefret toplarlar. Bu durum toplumun daha alt gelir düzeyine sahip kesimleri tarafından iş bulmayı zorlaştırmaktan öte kira gibi yaşam maliyetlerinin artmasının sebebi olarak göçmenlerin kabul edilmesini kolaylaştırmaktadır²⁷. Bu durum politikacılar tarafından da dünyada olduğu gibi ülkemizde de oy potansiyeli olarak görülerek göçmen karşıtlığının kullanılmasına neden olmaktadır. Bir belediye başkanı Suriyelilerin su ve elektrik faturalarına on kat zam yapacağını belirtmiştir²⁸. Bu durum bazı sosyal medya kullanıcıları tarafından çizgisini bozmamak şeklinde yorumlanmıştır. Nitekim aynı belediye başkanı seçimlerde göçmen karşıtı olduğunu

²⁷ Zygmunt Bauman, *Kapımızdaki Yabancılar*, Çev. Emre Barca (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 20-21.

²⁸ *Habertürk*, “Bolu Belediye Başkanı Tanju Özcan: Dediklerimin arkasındayım, bedel ödemeye hazırım” (27 Temmuz 2021).

belirtmiş ve seçimlerden sonra vaatlerini yerine getirdiğini belirterek Suriyelilere aynı ve nakdi yardımı kaldırmıştır²⁹.

3.1.3. “Savaş Biterse...”

Suriyeli katılımcılara yöneltilen bir başka soru: “Suriye’ye geri dönmeyi düşünüyor musunuz?” şeklindedir. Verilen cevaplarda katılımcılar Türkiye’ye dair görüşlerine yer vermişlerdir. Bu nedenle burada yer verilecektir. Buraya kadar olduğu gibi soruya verilen yanıtlarda da ortak fikirleri tekrarlardan kaçınmak için tablo üzerinde vermek istedik; fakat savaş biterse ne olacağı üzerine kararsızlıklar buna imkân vermedi. Bu nedenle katılımcıların cevapları ve gerekçeleri çerçevesinde bir analize başvurulacaktır.

BMs: “*Şu an düşünmüyoruz. Savaş bitince, Esed böyle cumhurbaşkanlık bırakırsa gideriz.*”

MHs: “*Üniversiteyi bitirdikten sonra evet ama çok da emin değilim. Bilmiyorum ama sonuçta orası vatanımız.*”

RHs: “*Orası belli değil yani şey hani orada evler vuruldu, okulumuz yıkıldı. Şimdi savaş dursa bir iki yıl en azından sürer onların düzelmesi yani. Bir de burada düzene girdik. Düzelince gitmek isterim tabii, insan ülkesini istemez mi, benim çocukluğum orada geçti sonuçta.*”

Buraya kadar ifadelerine yer verilen katılımcılar vatanları olduğu için Suriye’ye dönmek istediklerini belirtmiştir. Aslında vatan özlemi gidilen yerde yabancı olduğunun farkında olmaktır. Olduğumuz gibi kabullenildiğimiz, içerisinde rahat ettiğimiz çevreye duyulan arzudur. Bu bağlamda bazı katılımcılar gerekçelerinde buna yer vermiştir. Örneğin DHs burada istenilmediğini düşünmektedir. “*Evet, yani buradaki insanlar şey bizim burada olmamızı istemiyorlar. Neden, bilmiyorum.*” Goffman, damganın insanın üzerinde bıraktığı üç tip etkiden bahseder. Birincisi damgalanan kişinin durumunun kusurlu olduğunu kabullenmesi ve ‘miş’ gibi yaparak normlara uyum göstermesi kısaca uyumculuktur. İkincisi sapma olarak ifade edilebilir. Toplumun geneli tarafından damgalanmasına neden olan niteliklerin açıkça benimsenmesi ve bunun gösterişçi bir şekilde ilan edilmesi şeklinde kendini gösterir. Üçüncüsü ise önceki ikisinin arasında bir etki olarak görülen yalıtılmışlıktır. Normallerin kendisinden beklediği gibi olamayacağını farkında olmak ve onlara karşı yabancılaşmaktır. Kendisinin normal olduğunu aksine onların normal olmadığını düşünmektedir (Goffman, 2014). Bauman buna bir ilavede bulunarak bireyin kendinin normal olduğuna ikna olması için kendisi ile birlikte önemli ötekinin de onayına ihtiyaç duyduğunu eklemektedir³⁰. Katılımcı istenmediğini aynı zamanda bunun nedenini de bilmediğini belirtmektedir. Bu durum kendisinin normal olduğuna inandığını göstermektedir. Bunu destekleyici bir başka katılımcı olan İHs’nin ifadeleri şu şekildedir. “*Bilmiyorum çünkü bizde hiçbir şey*

²⁹ Bolu Ekspres, “Tanju Özcan ilk vaadini yerine getirdi...” (08 Nisan 2019).

³⁰ Bauman, *Kapımızdaki Yabancılar* 39.

kalmadı. Evimiz tamamen toprak oldu ama geri dönmek istiyorum tabii. Daha özgür, daha rahatça insanlara davranabilirim çünkü utanıyorum yani bazen. Yani arkadaşlarımla çok konuşamıyorum. Siz çok konuşamıyorsunuz Suriyelilerle. Arapça bilmiyorsunuz. O yüzden yani biraz iletişimi zorlaştırıyor.” İHs'nin, siz Arapça konuşamıyorsunuz, ifadesi aslında normal olmayanın kim olduğuna işaret etmektedir. Nitekim aynı ölçüde damgalandığının da farkındadır. Ülkesine döndüğünde daha özgür olacağını belirtmesi bu yüzdendir. Nitekim görüşmenin devamında utanç duygusunun, rahat davranamamasının ve özgürlüğünün kısıtlandığını hissetmesinin nedenini bu ifadelerle belirtmiştir. “Bazen insanlar dışlama, ırkçılık yapıyor. ‘Neden oradan geldiniz? Neden bizim şeyimizi aldınız? Evlerimiz, işlerimiz falan. Geri dönün.’ Öyle bir şeyler var yani. Bunları direkt bana söyleyenler oluyor bazen. O yüzden Suriye'ye dönmeyi çok düşünüyorum bazen.”

Aşağıda görüşlerine yer verilen katılımcılardan ise kararsız olanlar ile birlikte burada yaşamaktan memnun olan ve geri dönmek istemeyenler de vardır.

MKs: “Yok, buraya alıştık. Bir de annem Türk ondan dolayı vatandaşlık da alırız. Annem aslen İstanbullu, dedem ve anneannem Suriye'ye geçmişler. Eskiden yani iş için gitmişler.”

DBs: “Şimdi hayır, savaş bitince bilmiyorum burada daha güzel ama hayat zor. Sadece babam çalışıyor ve fazla para kazanmıyor.”

UAs: “Aslında düşünmüyoruz savaş biterse sadece gidip oradaki evlerimizi satıp buraya geri döneceğiz. Artık orada okumak da çok zor olacak her şey yıkıldı. Savaş bitse bile...”

ARs: “Ben Suriye'den küçük yaşta çıktım. Suriye'yi hiç tanımıyorum. Burada yaşadım, burada okudum. Ailem giderse artık bilmiyorum ama savaş biterse sanmıyorum, dönmem.”

Uyumun gerçekleşmesi için her şeyden önce göçmenlerin hedef ülkede yaşamlarını devam ettirmek istemesi gerekmektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında en azından sekiz katılımcı için savaşın devamlılığı halinde zorunlu göçün ardından zorunlu bir uyum sürecinin yaşanacağı söylenebilir. Katılımcıların ortaöğretim çağında oldukları göz önünde bulundurulduğunda ise geleceğe yönelik planlarını etkileyen temel unsurlar arasında eğitim ve sonrasında iş bulma imkanlarının olduğu rahatlıkla söylenebilir. Eğer Türkiye'de ayrımcılıkla karşılaşır ve iş bulma olanakları azalır geri dönmek isteyenlerin sayısının artacağını ön görmek mümkündür. Bununla birlikte kararlarını etkileyecek esas durum 'savaş biterse'dir.

3.2. Uyum ve Değerler

Yukarıda belirtildiği gibi MEB tarafından uyum faaliyetlerinin başlatılmasının yanı sıra hem değerler eğitimi hem de değerlere katkısı açısından din eğitiminin verilmesi kurumu merkeze alan bakışla hareket etmeyi gerektirmiştir. Bu nedenlerle ikinci bölümde veriler kurumun yapısal-işlevselci teorideki rolüne atıfla sistem olarak değerler eğitiminin uyuma etkilerinin çözümlenmesi yapılmaya çalışacaktır.

İşlevselci bakış açısından sosyal sistemler bütünleşmeye katkı sağlayan işlevlerini kurup sürdürdüğü sürece var olurlar. Bu açıdan topluma katılan yeni unsurların topluma entegre olabilmesi için toplumsal yapının kurumlarla var olan ana değerleri özümsemesi gerekmektedir. Bu çerçevede öncelikle tüm "eylem" sistemleri için gerekli görülen dört işlevsel zorunluluğu içerisinde barındıran AGIL şemasının³¹ Parsons tarafından ekonomi merkezli olarak inşa edilse de kurum başatlığında değersel yöne (kurma ve sürdürme) kanalize edilerek analiz aracı olarak kullanılabilceği düşüncesindeyiz:

Tablo 3. AGIL Şeması

<p>(A)daptation/Uyum</p> <p>AGIL şemasında uyum, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kaynaklara sahip olmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda ihtiyaçlar sadece fiziksel değildir. Kültürel ihtiyaçları da kapsayacak şekilde genişletilebilir.</p> <p>Suriyeli öğrencilerin vatanlarına geri dönme ihtimallerinin belirsizliğini korumasına rağmen eğitimlerinin devam etmesi yanında yaşadıkları ülkenin kültürel yapısını tanımaları onlar için okulu bir ihtiyaç haline getirmektedir. Türk öğrenciler için de birlikte yaşadıkları insanların kültürlerini tanımaları bir ihtiyaçtır. Bu sayede iki grubun da kültürel şok yaşamalarının önüne geçilebilir. Buna ek olarak olası kültürel çatışmalar okul kültürü içerisinde verilen eğitim yoluyla engellenebilir.</p>	<p>(G)Goal Attainment/Amaca Yönelme</p> <p>Sistemin amaçlarını gerçekleştirmek için alınan kararları, kaynak ve enerjinin sarf edileceği alanları ve öncelikleri belirlemeyi ifade eder. Okullar açısından bu işlevi MEB yerine getirmektedir. MEB'e göre okulların amacı belirli değerleri benimsemiş vatandaşlar yetiştirmektir. Bu nedenle Suriyeli ve Türk öğrencilerin ortak değerleri benimsemeleri yoluyla toplumsal bütünleşmeyi sağlamayı amaçlamış ve okulları birleştirme kararı almıştır.</p>
<p>L(atent Pattern Maintenance)/Gizli Kalıp Koruma</p> <p>Bireylerin toplumsal değerleri benimseyerek rollerinin gerektiği değer yüklü davranışı ortaya koymak için yeterince güdülenmiş olmalarını ifade eder. Güdülenme içsel bir yönelim olduğu için gizli ifadesine yer verilmiştir. Değerleri yeterince benimsemiş bireyler kendisinden beklenen rolleri yerine getirmekte daha istekli davranır aksi durumda suçluluk duygusu yaşarlar. Bu sayede bireylerin her zaman ortak değerlere uygun davranışlar ortaya koyması için sosyal kontrol sağlanmış olur. Böylece sosyal sapmanın önüne geçilecektir. Bu nedenlerden dolayı din eğitimine yönelik dersler aracılığıyla değerler eğitimi desteklenmekte ve</p>	<p>I(ntegration)/Bütünleşme</p> <p>Davranış örüntülerinin grubun tüm üyeleri tarafından benimsenmesini ifade etmektedir. Böylece kolektif kimlik kazanılarak bütünleşme sağlanır. Okulların nihai hedefi vatandaş yetiştirmektir. Bu bağlamda her ülke ideal vatandaş tipolojisi için değerler belirler. Ülkemizde de okullarda uygulanan değerler eğitimi yoluyla davranış örüntüleri kazandırmak ve bütünleşmeye katkı sağlanmak hedeflenmektedir. Yine bütünleşmeye katkı sağlamak için Suriyeli öğrencilerin de Türk okullarında eğitimlerine devam etmesi dolayısıyla hem Türk hem de Suriyeli öğrencilerin kazandırılmak istenen değerler yoluyla bütünleşmesi (uyum) sağlanabilir.</p>

³¹ George Ritzer- Jeff Stepnisky (eds), *Sociological theory*, (Los Angeles: SAGE, 2018), 319.

değerlere içsel bir bağlılık kazandırılmaya çalışılmaktadır. Şüphesiz medya, aile gibi faktörler de etkindir. Değerlere bağlı davranışın kazanılmasında örneklik özel bir anlam ifade etmektedir. Bu nedenle okulda örnek şahsiyet olarak öğretmen ve yöneticilerin davranışları önemlidir. Bu sebeple öğrencilere din ve değer ilişkisi yanında değer yüklü davranış açısından öğretmen ve idarecilerle kurdukları ilişkilere dair sorular yöneltilmiştir. Nitekim çalışmanın başında da belirtildiği gibi uyum yaşanan tecrübelerle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla okul ortamındaki örnek şahsiyetler ile girilen ilişkilerde karşılaşılan tepkiler algıları doğrudan etkileyecektir.	
--	--

Analizi yapılacak olan veriler AGIL şeması üzerinde gizli kalıp koruma (latent pattern maintenance) karşılık gelmektedir. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen ilk soru ortak değerlerinin olduğuna inanıp inanmadıklarına yöneliktir. Ayrıca katılımcılara ortak inanç sisteminin ve din eğitimin değerlere etkisini açıklayıcı ara sorular yöneltilmiştir. Türk ve Suriyeli katılımcılardan elden edilen veriler ayrı başlıklar altında değerlendirilecektir.

Suriyeliler

Tablo: 4 “Ortak değerlere” ilişkin bulgular

Cevaplar	Katılımcılar	Örnekler
Var	DBs, DHs, HCs, HKs, RBs, RHs, SSSs,	İslam
Var	AKs	İslam, Sevgi
Var	ZAs	İslam, Aile
Var	DMs	İslam, Adalet...
Var	MKs	İslam, Bayramlar, Sevgi, Saygı
Var	AMs	Yemek, Örf, Adet
Var	MHs	Adalet, doğru sözlülük
Var	BMs	Saygı
Var	RNs	Adalet
Var	UAs	Dürüstlük, Adalet, Cömertlik
Var	ARs, JKs, MBs, SKs	
Bilmiyorum	İHs	

Katılımcılardan AKs ortak değerlerin olduğunu düşünmektedir. Ortak değerlerin başında İslam'ın geldiğini ve sevginin yine ortak bir değer olduğunu belirtmektedir: “İkisinde de ortak olan sevgi... Ortak değer İslam en çok bu...” AMs ise ortak değerlerin neler olduğuna şu şekilde belirtmiştir: “...mesela yemek, davranış, örf,

adet..." MHs de orak değerlerin olduğunu düşünmekte ve bunlardan hareketle kültürel benzerliğin olduğu çıkarımını yapmaktadır: *"Ortak olanlar mesela adalet, doğru sözlülük falan. Kültürel benzerliklerimiz var."* MKs ise ortak değerlere daha fazla örnek vermiştir: *"İkisi de aynı dindenler, evlenme kültürü aynıdır, bayramlar aynı, sevgi, saygı gibi değerler ortak."* ZAs ise ortak değerlere aileyi de ekleyerek Türk ve Suriyelilerin yakın halklar olduğunu belirtmiştir: *"Var tabi ki. Türkler Müslüman, biz Müslümanız yani bu en büyük ortak noktamız zaten. Bir de mesela gerçekten yakın halklar olduğumuzu düşünüyorum. Yani geleneklerimiz olsun işte aile tutumumuz olsun. Mesela Türkler gerçekten aileye değer veriyorlar. Biz de öyleyizdir."* UAs de cömertliği ortak değer olarak göstermiştir: *"İkisinde de dürüstlük, adalet, cömertlik önemli mesela..."* DMs ise adalet gibi ortak değerlerden hareketle Türk ve Suriyeli öğrenciler arasında her konuda uyum olduğunu belirtmiştir: *"Yani evet Türk ve Suriyeli öğrenciler arasında her konuda bir uyum olduğunu düşünüyorum."*

Görüldüğü üzere Suriyeli katılımcılar arasında ortak değerlerin olmadığını düşünen yoktur. Bir katılımcı ise iletişim kurmadığını belirterek ortak değerlerin olup olmadığını bilmediğini ifade etmiştir: *"Bilmiyorum çok iletişim kurmuyorum."*

Tablo: 5 "Din Eğitiminin Uyuma Etkisine" ilişkin Bulgular

Cevaplar	Katılımcılar
Var	AKs, AMs, ARs, BMs, ZAs, UAs, DBs, HCs, HKs, RBs
Biraz var	DHs, MHs, RNs, RHs, SKs
Yok	DMs, SSs
Anlamak isteye var	MKs
Hiç yok	MBs

Katılımcılara yöneltilen "Din eğitiminin uyuma katkısının olup olmadığına" ilişkin cevaplarının gerekçelerini anlamak için "Nasıl?" sorusu yöneltilmiştir. Bu nedenle analizlerde gerekçelerine de yer verilecektir.

Örneğin AMs din eğitimine katkısının olduğunu düşünmektedir. Gerekçesini bu ifadelerle belirtmiştir: *"...Mesela hadiste peygamber efendimiz: 'Müslüman, Müslümanın kardeşidir.' oradan etkiliyor."*

ARs ise gerekçelerinde merhamet, saygı gibi değerlerin dinin emri olduğu vurgusunu yapmıştır: *"Dinde rahmeti öğreniyoruz. Birbirimize saygı göstermeyi öğreniyoruz. Bunların hepsini öğreniyoruz. İnsanlar bunları bildiğinde, dinin bunu emrettiğini, biraz o sağlar, yani."*

BMs ise dini ritüellerin ortak duyguları paylaşmada etkili olması nedeniyle uyuma katkısı olduğunu belirtmiştir: *"Mesela birlikte Kur'an okuyoruz duygularımız ortak oluyor."* Durkheim, toplumu oluşturan bireylerin belirli değerler etrafında birleşerek oluşturduğu ortak kişilik özelliklerini kolektif bilinç olarak isimlendirmiştir. Bu değerleri onaylayacak bir güce duyulan ihtiyaç dini ortaya

çıkarmıştır. Değerler maddi semboller ile ifade edilir bu semboller etrafında yapılan eylemler ritüellere dönüşür. Ritüellere katılan bireyler topluluğun bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla dine bireyin toplumsallaşma ihtiyacını karşılaması açısından olumlu bir anlam yüklenmiştir³².

Durkheim'ın din sosyolojisiyle ilgili klasikleşmiş eserlerinden en önemlisi kabul edilen "Dini Hayatın İlkel Biçimleri"dir. Bu eserinde Bilgi Sosyolojisi ile Din Sosyolojisi arasındaki ilişkiyi inceler ve insanların oluşturduğu dünya görüşlerinin kaynağının din olduğunu ifade eder. Bu anlamda toplumun dünya görüşüyle oluşturduğu her evrenin; bilgi, ahlak, hukuk, felsefe, sanat vb. hepsinin hem kaynağı hem de zenginleştiricisi dindir³³.

ZAs de tıpkı ARs gibi hadislere vurgu yapmaktadır. Ayrıca öğretmenlerin değerleri hatırlatıcı bir rol üstlendiğini belirtmektedir: "*Hani biz ilk geldiğimizde falan hocalar şey yapardı, hepimiz Müslümanız arkadaşlar bizim farkımız yok, falan derlerdi uyumumuzu sağlamak bakımından. Bir de mesela böyle hadisler veriyorlardı. Hani insanın insana işte üstünlüğü yoktur. Dindarlığı önemlidir. Böyle bir hadis var ya işte. Onu söylerlerdi...*" RBs de yine dini kaynaklara atıf yaparak düşüncesini belirtmiştir: "*Mesela siz kardeşiniz, dalga falan yasak yani.*" DBs ise ırksal farklılığa rağmen din eğitiminin uyuma katkı sağladığını belirtmiştir: "*Farklı ırk ama din öğrendikçe yaklaşıyor bizi birbirimize. Kardeş olduğumuzu söylüyor.*" Din eğitiminin uyuma katkısının biraz olduğunu düşünen katılımcılar da benzer gerekçeler ileri sürmüşlerdir. UAs ise dinsel kimlik üzerinden bakışın etkisine vurgu yapmıştır: "*...Mesela bazıları bakarken Suriyeli diye bakıyor. Bazıları Müslüman diye bakıyor. Müslüman diye bakanlarla daha fazla uyum oluyor.*"

Burada ŞKS'nin ifadeleri ilgi çekicidir dini pratiklerin yanında inanç farklılıklarının olduğunu, "*Alevi fikirleri var.*" söyleminden anlıyoruz. Dini yaşayışta ise makbul olanı "*bizimki daha iyi*" diyerek görüşlerini belirtmiştir: "*Bilmiyorum ama dini farklılık var yani. Bizimki daha iyi... Şey bence yani önceden alevi vardı burada ondan sonra Müslüman oldu. Bu yüzden bazı alevi fikirleri var burada. Yaşayışta da farklılar bilmiyorum ama farklılar yani. Din eğitiminin uyuma katkısı biraz oluyor ama biraz da olmuyor.*"

ŞKS'nin farklılıkları açıklamaya dair yönelttiğimiz soruya "*Bilmiyorum ama farklılar.*" demiştir. Bu durum genel anlamda kültürel farklılıklardan kaynaklanan din anlayışına gönderme yaptığını göstermektedir. Bu anlayış farklılıklarının önceden alevi sonradan Müslüman olunmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Bu durum Aleviliğin İslam dışı bir inanç olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Diğer taraftan ŞKS görüşmenin farklı bölümlerinde okulda verilen din eğitiminin çok zayıf

³² Betty R. Scharf, "Dine Sosyolojik Yaklaşım: Öncüler", Çev, Bünyamin Solmaz, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/7 (1997), 156-157.

³³ Peter L. Berger, Thomas Luckmann, "Bilgi Sosyolojisi ve Din Sosyolojisi", Çev. M. R. Ayas, *AÜİF Dergisi*, 30 (1988), 380.

olduğunu ve okuldaki dini eğitimden hiçbir şey almadığını belirtmiştir. Din eğitimini sadece Arapların gittiği Antep'te bir kurstan aldığını belirtmektedir.

Din eğitiminin uyuma katkısı olmadığını belirten SSs de görüşlerini dini ilkeler olsa da etkili olmadığını belirterek gerekçelendirmiştir: *“Din eğitimin uyuma katkısı olmuyor, hayır, din kardeşiniz diyor ama öyle bir faydası olmuyor bence.”*

Türkler

Tablo: 6 “Ortak değerlere” ilişkin cevaplar

Cevaplar	Katılımcılar	Örnekler
Var	MKt, ÖSt	İslam
Var	ESt	İslam, Güven
Var	HDt	Yardımlaşma
Var	ŞAt	Cömertlik, Saygı
Var	GŞt	
Var ama çok az	OKt	İslam, Aile
Bazılarıyla var	Ast	İslam, Dürüstlük
Yok sadece müslümanız	AAt, BAAt	Sadece İslam

Tablo: 6'da görüldüğü gibi Türk katılımcıların da çoğunluğu ortak değerlerin olduğu görüşündedir. Ortak değerlerin olduğunu düşünen katılımcılardan ESt güven ve İslam'ın ortak değer olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca kültürlere göre değerlerin değişebileceğini söylemiştir. Buna ek olarak Suriyelilerin daha muhafazakâr olduğunu bunun sebebinin de Arapça bilmek olduğunu belirtmiştir: *“...Aynı olmamız imkânsız ama uyumlu noktalarımızda var yani. Bence dini yönden çok fazla farklılığımız yok ama onlar bize göre muhafazakâr davranıyor. Giyim tarzı olsun... Okuduklarını anlayabiliyorlar en önemlisi. Neyin ne için indirildiğini biliyorlar. Dilleri onların dini daha iyi anlamalarını sağlıyor... Mesela dinler değiştikçe değerlerde değişiyor. Dini kurallar etkili bence”*

HDt ortak değerlerin olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan HDt'nin ifadelerindeki *“Türk olmama rağmen kıskanıyorum.”* söylemi Suriyeliliğin daha düşük bir statü olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Bununla birlikte dindarlığın merhameti ve pozitif düşünceyi artırdığını düşünmesine rağmen dine uygun davranışlar geliştirmeyi zor olarak nitelemiştir: *“Aslında çok cana yakın insanlar. Birbirlerini çok seviyorlar mesela. Görüyorum. Arkadaşlık bağları o kadar kuvvetli ki ben bile Türk olmama rağmen kıskanıyorum bazen. Bazı değerlerimiz çok benziyor. Mesela yardımlaşmayı çok seviyorlar, bunu gördüm... Birbirlerine değer veriyorlar, kıymetlerini biliyorlar. Mesela biz maddiyata çok önem veriyoruz. Onlar maddiyata çok fazla önem vermiyorlar, hep maneviyat istiyorlar. Ben bunu şey olarak düşünüyorum. Savaştan geldiler çok zorlu bir dönem. O zaman şunu anladılar bence maddiyat önemli değil, maneviyat önemli bunu anladılar. Bence bu yüzden öyleler. Bence inanan bir insan daha merhametli oluyor, daha pozitif düşünüyor. Onlarda hep pozitif düşünüyorlar o*

yönden çok benzetiyorum. Daha fazla dindar olsaydık daha zor olurdu bence mesela onlarda kadın erkek oturması ayıplanıyor ama bizde öyle değil. Bizde onlar gibi olsaydık daha zor, kötü olurdu."

OKt ise ortak değerlerin çok az olduğunu belirtmiştir ve İslam ve aileyi ortak değer olarak ifade etmiştir: *"Ortak değer var da çok az. Aileye bağlılık biz de olduğu gibi onlarda da çok fazla var. Başka ondan sonra dini olarak zaten en başta uyumluluk var. Başka da yok yani benim düşündüğüm."*

ASt ise bireysel farklılıklara dikkat çekmiştir fakat dürüstlük gibi bir değere sahip olanlar ile birlikte yaşasa dahi bir Suriyeli ile aynı evde kalamayacağını ifade etmiştir. İslam'ı ortak bir değer olarak görmesine karşın daha seküler bir ahlak anlayışının olması gerektiğini belirtmiştir: *"Yani şunu söylemem ne kadar doğru olacak bilmiyorum ama biraz daha sanki geriden geliyorlarmış gibi hareketleri, davranışları, tarzları, giyim kuşamları... Türkiye zaten çok da gelişmiş değil de Türkiye'den sanki bir 5-10 yıl geriden gibiler. Onlarda da çok iyi insanlar var, çok dürüst olan tanıdığım güzel insanlar var. Dürüst olanlarla bir arada yaşayabilirim, aynı evde kalmam ama. ...Yani normal ahlak öğretilerek de birlikte yaşanabilir. Yani her şeyin dine bağlanması çok doğru değil benim açımdan."*

AAt ise sadece İslam'ın ortak değer olduğu; fakat bunun da uyum sağlamak için yeterli olmadığı görüşündedir. Dil ve kültürel farklılıkların yanında Suriyelilerde adalet, doğruluk gibi değerlerin eksik olduğuna işaret etmektedir. Bu ifadeden uyum için ihtiyaç duyulan değerler arasında adalet ve doğruluğun da olması gerektiği yorumunu çıkarabiliriz. Bunlara ek olarak ifadelerinde dini anlayışın ve hayata etkisinin değiştiğini bu nedenle uyum için yeterli olmadığını belirtmiştir: *"Sadece hepimiz Müslümanız. Allah bize emretmiş Kur'an-ı Kerimde bile kardeşiniz kin beslemeyin, öfke beslemeyin ama işte o da birazcık zor oluyor. Bir iki tane arkadaşım var Suriyeli olan çok fazla uyuşamadım. Değerler isim olarak var ama uygulamada adalet, doğruluk yok bence onlarda. Yani geçmişte ortak olan şeyler yaklaşıyordu bizi öyle bir şey vardı. Şimdi ise hiçbir şekilde... Zamanla insanlar değişti. Dinin içindeki o kavramlar değişti."*

RDt ise toplumsal hafıza nedeniyle uyumun olamayacağı görüşündedir. Ulus devletlerin kuruluş sürecinde yaşanan olaylar ihanet olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Osmanlı'nın Araplara baktığını belirtmesi daha aşağı bir statü olarak değerlendirdiğinin göstergesidir. Görüşmede açık bir şekilde ırkçı olduğunu ifade eden RDt'nin ifadelerinde ırkçılığın felsefi yapısının yansıtıldığını görmekteyiz. Her ne yaparsa yapsın ırkın öncelik taşıdığını belirtmiştir. Nitekim Bauman ırkçılığın felsefesini açıklarken, insanın tüm yaptıklarının önüne geçen özelliğinin yine ırkı olacağını, belirtir³⁴. RDt selamlaşsa dahi yine de onların Arap olduğunu aklından çıkarmamaktadır. Uyum olması halinde onlar, zaten çok gelişmemiş olan Türkleri daha da aşağıya çekecek olanlar şeklinde değerlendirmektedir: *"Araplarla aynı"*

³⁴ Zygmunt Bauman, *Modernite ve Holocaust*, Çev. Süha Sertabiboğlu (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1997), 88.

olunmasını pek şey yapmıyorum. Çünkü Araplar zaten vasıfsız bir ırk bu Türkleri de etkileyebilir yani. Biz zaten Türkler olarak pek gelişmiş bir ırkta değiliz yani. Bizde biraz seviye düşük ama onlar da... Yani şimdi geçmişten gelen bir yara var. Nasıl? Çünkü Osmanlı yıkıldığında Araplar İngilizlerle bir olup Osmanlı'ya karşı savaşması zaten bu en başta bir sıfır geri gelinmesi demektir. Çünkü sana 6 yüzyıl boyunca bakmış etmiş olan devleti iki günde tanıdığın bir millete sattın. Her ne kadar benim gibi olsa da Arap olduğu için, benim için, bir sıfır geriden başlar. Bu ırkçılıktır ama..."

Tablo: 7 "Din Eğitiminin Uyuma Katkısına" ilişkin cevaplar

Cevaplar	Katılımcılar
Yok	AAt, ASt, BAAt, GŞt, HDt, RDt
Kesinlikle var	ESt, ŞAt
Özel olarak yok	ÖSt
Genele yok bana var	MKs

Türk katılımcılardan din eğitiminin uyuma katkısı olmadığını düşünenlerin gerekçelerine baktığımızda örneğin BAAt dil ve kültürel farklılığın daha etkili olduğunu belirtmiştir: *"Din eğitiminin uyuma katkısı yok, olmuyor. Onlar Arapça konuşuyor onlara farklı baktıkları için kültürel farklılıklar daha etkili oluyor."* HDt ise dini bilginin fazla olmasının uyuma katkısı olamayacağını belirtirken Suriyelilerin daha fazla bildiği halde etkili olmadığını belirtmiştir: *"Din eğitiminin uyuma katkısı hayır, olmaz. Onlarda biliyor, hatta onlar bizden daha çok biliyor ama olmuyor."* RDt ise insanların dini buyrukları dikkate almadığını ifade etmiştir. Dini anlamda ise Türklerin zorla Müslümanlaştırıldığını ve bu bilginin doğruluğunun veya yanlışlığının önemli olmadığını belirtmiştir. Türkiye'nin laik bir ülke olması nedeniyle herkesin Müslüman olamayacağını önemli olanın ırk olduğunu ifade etmiştir. Kendisinin agnostik olduğunu ve bir dine inanmadığını belirtmiştir. Diğer taraftan dinin uyuma etkisinin ise herkesin dini doğru bir şekilde yaşamadığı için olamayacağını belirtmiştir: *"Zaten din Arap'ın, Türk'ün değil ki İslam Araplara gelen bir şey. Zaten Kur'an-ı Kerim bile Arapça, Türkçe değil. Mesela tarihlerde verilmeyen Talas savaşı var. Araplar Türkleri kılıçtan geçiriyor. Türkler İslam'ı öyle kabul ediyor ama mesela tarihlerde söylenmiyor. Ne kadar doğrudur, yanlıştır bilemem ama mesela benim okuduğum kaynaklarda bu böyleydi. Yani dinle alakalı bir şey değil. Biz laik bir devletiz her Türk Müslüman diye bir şey yok. ...Ortak bir dini kimliğe sahip olmak da uyumunu kolaylaştırmıyor çünkü herkes gerçekten İslam'ı yaşamıyor ki. Ancak hepimizin Türklüğü benimsemesi bizim bir araya gelmemiz de etkili oluyor. Yani nasıl diyeyim mesela 15 Temmuz'da herkes sokağa döküldü. Niye, çünkü herkes vatanını savunmaya döküldü ama mesela bu ülkede olan Kolombiyalı birisinin ilgisi ne? Müslüman olması bu insanların uyumuna herhangi bir etki yapmaz. Din artık çünkü arka planda kaldı. Artık insanlar dine bakmıyor. Yani ülke geçtikçe dinsizleşmeye başladı. Biz şu an Doğu'dayız ben burada olduğum için mesela Araplar, Müslümanlar... Şimdi ben Batı'ya gitsem orda bir ay kalsam, ben Müslüman olduğumu unutacağım. Ben buna coğrafi olarak bakmak gerektiğini düşünüyorum."*

ASt ise din eğitimini ahlak ile ilişkilendirmiştir. Normal ahlak diye ifade ederek daha seküler bir ahlakın birlikte yaşama kültürü oluşturabileceğine işaret etmiştir: *“Din eğitiminin pek katkısı olduğunu sanmıyorum ya. Yani normal ahlak öğretilerek de birlikte yaşanılabilir. Her şeyin dine bağlanması çok doğru değil benim açımdan.”*

Katılımcılardan ESt ise kesinlikle katkısı olduğunu düşünmektedir. Dini bilginin aynı inanca sahip kişilere etnik farklılığı merkeze alan bir bakış yerine dini bir kimlik üzerinden baktığını belirtmiştir. *“Din eğitiminin kesinlikle katkısı oluyor. Mesela bizim dinimizde yardımlaşmak böyle şeyler çok önemli. Biz konuları öğrendikçe diyoruz ki biz Müslümanız iyilik yapmamız lazım. Biz Müslümanız ayrımcılık yapmamamız lazım çünkü İslam dininde takva yönünden üstün oluyor insanlar, diğer yönden değil. Irk üstünlüğü yok takva yönünden üstün olduğumuz içinde bence dini yön çok etkili. Herkes Müslüman.”*

ÖSt ise özel olarak din eğitiminin bir katkısı olduğunu düşünmemekle beraber birlikte eğitim almanın uyuma katkısı olduğunu belirtmiştir: *“Şöyle mesela sınıfta bir Suriyeli var alışıyorsun artık. Onlar mesela sana kendi dilinden olsun öğretiyor. Mesela o yönden katkı sağlayabiliyor. Özellikle din eğitiminin bir katkısı olduğunu düşünmüyorum.”*

OKt ise din eğitiminin kendisi için etkili olmasına karşın bu durumun herkes için geçerli olmadığını belirtmiştir: *“Din eğitiminin uyuma bir katkısı yok ya genel olarak bakarsak. Bana göre bakarsak var genel olarak bakarsak yok. ... Sonuç olarak ortak bir dine mensubuz. O İslam dinin gerektirdiği şeylere inandığımız için o şeylere uymak zorundayız.”*

Genel bir değerlendirme yapılırsa; katılımcılar dini en büyük ortak değer olarak görmektedir. Suriyeli katılımcılardan kendilerini daha dindar olduklarını belirtenler olduğu gibi Türk katılımcılardan da Suriyelilerin daha dindar olduğu belirtenler olmuştur. Bu durumun bir yansıması da din eğitiminin uyuma katkısı üzerine ilişkin bulgularda görülebilmektedir. Suriyeli katılımcıların çoğunluğu din eğitiminin uyuma katkı sağladığını düşünmekle beraber üç katılımcı olmadığını belirtmiştir. Diğer taraftan Türk katılımcılardan çoğunluğu oluşturan beş katılımcı din eğitiminin uyuma katkısı olmadığını ifade etmiştir. Nitekim Türk katılımcılardan daha seküler bir ahlak anlayışına sahip olan katılımcılar da vardır.

Yapısal işlevselci yaklaşım açısından bakıldığında katılımcıların değer yüklü davranışı ortaya koyacak motivasyona sahip olduğu söylenebilir. Nitekim katılımcıları büyük çoğunluğu İslam'ı ilk başta gelen ortak değer olarak görmektedir. Bu durum Suriyeli katılımcıların söylemlerinde daha belirgindir. Diğer taraftan Türk katılımcıların söylemlerine bakıldığında Suriyeliliğin kültürel olarak daha düşük bir statü olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu durum Suriyelilerin göçmen olarak kendilerini dezavantajlı olarak görmeleri ile bir anlamda kabullenilmektedir. Nitekim daha önceki bölümde görüldüğü üzere katılımcılardan bir kısmı bu yükten kurtulmak ümidiyle vatandaşlık alma arzusundalardır.

3.2.1. Bir Değer Olarak Dayanışma

Durkheim, dayanışmayı iş bölümü ile ilişkilendirmiştir ayrıca dayanışmanın olmaması halinde toplumsal bağların zayıflandığından kaynaklanan yabancılaştırmanın olduğunu belirtmiştir³⁵. Dini törenlerin ise dayanışmayı güçlendirici etkisinin olduğunu belirtir. Dayanışmada özellikle amaç birliğinden söz edilebilir. Bir amaca ulaşmak için bir araya gelen insanlar arasında maddi ve manevi anlamda gerçekleşir. Bu nedenle inanç ile ilişkilendirilebilir. İnanç hem amacın doğruluğuna hem de bir başkası için gerekli fedakarlığı yerine getirecek motivasyonu sağlaması nedeniyle etkili olmaktadır³⁶. Diğer taraftan dayanışma insanlar arasında yüz yüze ilişkilerin kurulduğu durumlarda yardımlaşma olarak anlaşılmaktadır. Yardımlaşma toplum üyeleri arasında biz duygusun hâkim olduğu durumlarda gerçekleşir. Yapılan yardım toplumun tamamına katkı sağladığı için ortak faydayı artıracaktır.

Değerler eğitiminde de yeri olan dayanışma adalet, hoşgörü ve güven ile ilişkilidir. Üyelerin her birinin değerli olması adalet ile ilişkili iken üyelerin arasında güven sağlanması gerekmektedir. Bireyin farklılıkları ile gruba dahil olması ise hoşgörü ile ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla üyeler arasındaki dayanışma toplumsal uyumu gösterecek mahiyettedir. Bu nedenlerle katılımcılara dayanışmanın ne olduğu ve okul içerisinde olup olmadığına yönelik sorular yöneltilmiştir.

Suriyeliler

Tablo: 8 “Dayanışmaya” İlişkin cevaplar

Katılımcılar	Cevaplar	Okulda idare ve öğretmenler ile öğrenciler arasında	Türk ve Suriyeli öğrenciler arasında
AKs, AMs, ARs, BMs, JKs, ŞAs, UAs, ZAs	Yardımlaşma	Var	Var
SSs	Yardımlaşma, paylaşma	Var	Var
RHs	Güven, sevgi, saygı	Var	Var
DMs	Yardımlaşma, birlik olmak	Var	Artık var
DHs	Yardımlaşma, saygı, eşitlik	Var	Bazen var
DBs	Paylaşmak	Var	Bazıları ile var
RBs	Birlikte yemek, sır paylaşmak, Arkadaşlık	Var	Bazıları ile var
İHs	Yardımlaşma	Var	Azıcık var
MBs	Yardımlaşma	Az var	Yok
MKs	Yardımlaşma	Yok	Yok

³⁵ Emile Durkheim, *İntihar*, çev. Z. İlkelen (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2013), 203-204.

³⁶ Emile Durkheim, *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, Çev. F. Aydın (İstanbul: Ataç Yayınları, 2005), 472.

Suriyeli katılımcılardan hem okulda öğretmen ve idareciler ile öğrenciler arasında hem de Türk ve Suriyeli öğrenciler arasında dayanışma olduğunu belirten katılımcılar vardır. Örneğin AMs dayanışmayı güven ile ilişkilendirmiş ve sınıfta herkesin birbirine güvenmesinin dayanışmayı sağladığını ifade etmiştir: *“Yani yardımlaşmak maddi manevi ben mesela Türk arkadaşına borç verebilirim rahatlıkla hiç yani geri vereceğini biliyorum o arkadaşımın. Bizim sınıftaki herkesin o parayı geri vereceğini biliyorum veya ben onlardan alınca o da aynısını düşünür. Suriyelilerde dahil bizim sınıf, sınıf olarak konuşuyorum, bizim sınıf herkes birbirine verir birbirinden alır.”*

RHs ise sevgi, saygı ve güven olunca dayanışmanın da olduğunu ve yapamadığı bir şey olduğunda öğretmenlerinin yardımcı olduğunu belirtmiştir: *“İşte güven, sevgi, saygı olunca o da oluyor. Vardır bence. Sürekli bir şeyleri yapamayınca öğretmenler yardımcı olmaya çalışıyor. Bir şey olunca söyle, diyorlar bence vardır. Türk arkadaşlarım da bayağı yardımcı oluyorlar. Hani dediğim gibi benim okumam yazmam ilk başlarda daha bir yavaştı. Ben yetiştirmeyince sürekli arkadaşlarım yardımcı oluyorlardı. Bence var.”*

Yukarıdaki katılımcıların ifadelerine bakıldığında olumlu tecrübelerin yaşandığı görülmektedir. Okul içerisinde değere bağlı olarak gerçekleşen örnek davranışın uyum düzeyini artırıcı etkisi olduğu söylenebilir. Katılımcılardan bir kısmı ise idare ve öğretmenler ile öğrenciler arasında dayanışma olsa da öğrencilerdeki bireysel farklılıklara değinmişlerdir. Örneğin DBs ve İHs dayanışma olmamasının sebebini ırkçılık olarak değerlendirmişlerdir. DBs: *“Dayanışma, mesela yemeğimi arkadaşım ile paylaşmak, kediye yemek vermek. Öğretmenler ırkçılık yapmıyorlar. Öğrencilerin bazılarında var.”* İHs: *Yardımlaşmadır. Okulda var ama öğrenciler arasında azıcık yani. İrkçilik yapanlar yardım etmiyorlar.”*

Katılımcıların kısmen öğrencilerde olduğu söylene de öğretmenlerden ayrımcılık görmemesi uyum düzeyini artırmada oldukça önemlidir. Nitekim öğretmenler kurum değerlerinin temsilcisi olan rol modellerdir. Tabi sadece bunun öğretmenle sınırlı kalması uyum düzeyini aşağı çekmektedir: *“Yardımlaşma falan... Okulda bence yok, burada bir öğretmen var sadece onunla yaparım başka kimseyle değil.”* Bu duru uyum düzeyini de olumsuz etkilemektedir.

Tablo: 9 “Dayanışmanın din ile ilişkisine” dair cevaplar

Cevaplar	Katılımcılar
Var	AKs, AMs, ARs, DMs, ŞAs, ZAs, MBs, RHs
Az var	UAs
Din ve insanlığın var	DBs, İHs, JKs
Yok	MKs, RBs
Din ile yok insanlık ile var	BMs, DHs, SSs

Bir katılımcının dini temelden ziyade insani temele oturttuğu dayanışmanın aksine Suriyeli öğrenciler genel olarak bu değeri dinle ilişkili olarak ele aldığı

görülmektedir. Mesela katılımcılardan AKs dayanışmanın farklı dine mensup olanlar arasında bir tercih iken Müslümanlar arasında mecburiyet olduğunu belirtmiştir: *“Mesela başka bir dinden onunla da yapabilirsin ama Müslüman ile yapmaya mecbursun.”* ZAs’de aynı düşüncelere sahip olmakla beraber ibadetlerin dayanışmaya katkısını belirtmiştir: *“Dinin bir emridir zaten dayanışmamız. Zaten mesela zekat vermek, Ramazan’da oruç tutmak zaten fakirleri düşünmek için değil midir? Zaten.”*

AMs’nin görüşlerine baktığımızda birlikte yapılan dini ritüellerin birleştirici etkisi olduğunu ifade etmiştir: *“Şimdi biz şeydeyken mesela okuldayken bazı arkadaşlarımızın vefatı olur. Biz işte onlara hatim indiririz sınıf olarak. Bunu da üç dört defa yapmıştık. Bir kez hoca için bir kez arkadaşım için hata üç kez arkadaşım için üçü de farklı arkadaşlarımızın akrabası vefat etmişti işte...”*

Yukarıdaki ifadelerde görüldüğü gibi bir ölünün arkasından yapılan dualar, ritüeller ölüm sonrasında grubun birlikteliğini güçlendirebilmektedir. Mead’e göre din, insanın kendisini bir başkasının yerine koyarak onu anlamasını sağlayabilir. Bir başkasına yardım eden insan onun jestleriyle, aldığı tepkiyle aynı duyguyu paylaşmış olur; böylece mutluluk da üzüntü de paylaşılmaktadır. Bu nedenle bir başkasının iç dünyasını anlamada ve derinlikli bir iletişim kurmada önemli bir etken olan din toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktadır. Buradan hareketle Mead Hristiyanlığın toplumsal ilerlemenin önünü açtığını ifade eder. Dini temellere dayanıyor olsa da zamanla bundan uzaklaşarak rasyonel bir toplumsal düzeni oluşturmuştur. Böylece evrensel bir nitelik kazanmıştır. Demokrasi de kendisini bir başkasının yerine koyan insanların sayısının artmasıyla gelişmektedir. Bununla birlikte din savaş dönemlerinde olduğu gibi milli kimliklere vurgu yaparak çatışma dönemlerine de uyarlabilmiştir³⁷.

ARs ise dinin etkisine ek olarak Osmanlı tecrübesinin yakınlaştırıcı etsinden bahsetmiştir: *“Bunda en çok bizim davranışlarımız, adetlerimiz birbirine yakın olduğu için kendimizi aynı hissediyoruz. Yani Farklı görmüyoruz ama dininde etkisi oluyor yani. Daha önce Osmanlı Devleti’nin altında yaşadığımız için Suriyeliler, Türkler, Araplar, hepimiz aynı ülkenin altında yaşadığımız için birbirimize zaten yaklaştık, birbirimize girdik, aynı yerde yaşadık. O etkili oluyor bence.”*

Bireyin göç gibi bir tecrübe yaşaması anlam dünyasını etkilemektedir. Aynı dini inanca sahip bir topluluğa katılsa dahi farklı bir sosyal gerçeklikle karşılaşmaktadır. Bireyin katıldığı toplumda yaşayacağı olumlu tecrübeler karşısında vereceği tepkilerle yeni bir sosyal gerçeklik inşa edilecektir. Böylece kimlik krizi yaşamadan geldiği topluma dahil olabilir³⁸. Din kuşatıcı yapısıyla sembollere anlam yükleyen temel bir olgudur. Ancak toplumların dini olanı inşa ederken gündelik

³⁷ Hüsnü E. Bodur-İhsan Çapcıoğlu, “Sosyolojik Teori ve Din”, Din Sosyolojisi El Kitabı, Ed. N. Akyüz ve İ. Çapcıoğlu (Ankara: Grafiker, 2013), 135-136.- George Herbert Mead, Zihin, Benlik ve Toplum, Çev. Yeşim Erdem (Ankara: Heretik, 2019), 288-306.

³⁸ Özcan Güngör, “Sembolik Etkileşimciliğin Ontolojik Temeli Ve Din Olgusu”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13/1 (2013), 75-77.

hayattan, tarihsel tecrübelerden ve kültürel unsurlardan da etkilenmektedir³⁹. Nitekim ARs görüşlerinde tarihte iki toplum arasında zaten bir arada yaşama tecrübesinin bulunduğunu belirtmiştir. Bu tecrübenin izlerinin bugüne kadar geldiğini ve iki toplum arasında kültürel benzerlikler olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bir başka katılımcı ZAs: “Birde mesela gerçekten yakın halklar olduğumuzu düşünüyorum. Yani geleneklerimiz olsun işte aile tutumumuz olsun.” İfadeleriyle kültürel benzerliğe vurgu yapmıştır. Bu cevaplar dayanışmanın güçlenmesi için biz duygusunun hakim olmasının önemini göstermektedir. Nitekim din ile ilişkilendirildiğinde “biz Müslümanlar” veya kültürel benzerliklerle ilişkilendirildiğinde “biz yakın halklar” vb. düşüncelerin dayanışmayı artırıcı etkide olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte dini inancın etik davranış üzerinde de etkisi olmaktadır. Nitekim Gary ve Agle⁴⁰ yaptığı çalışmada bireyin dinin rol beklentilerine uygun davranışta referans gruplarının etkisinden bahsetmektedir. Özellikle dinin seküler değerlerin ulaşamadığı yerlerde bireylerin etik davranışları üzerinde olumlu etkisine dikkat çekilmekte ve insanların başka etkenlerin ağırlık kazanması durumunda dini olanı geri plana atabilecekleri iş dünyasındaki ilişkilerle örneklendirilmektedir. Ülkemizde Suriyelilerin muhacir yerleşik toplumun ise ensar olduğu vurgusu yapılmaktadır. Yine tarihsel bir tecrübeden hareketle oluşturulan sembollere uygun davranışlar sergilenmesi beklenmektedir. Yukarıda adı geçen çalışmada da belirtildiği üzere bireylerin davranışlarında dinin yanında başka etkenlerin de olduğu bir gerçektir. Bunların birbiriyle uyum gösterdiği durumlarda ne kadar dini olduğunun anlaşılmasının zorluğu belirtilmektedir. Bu durumda dini birlikteliğin yanında iki toplum arasındaki katılımcıların belirttiği tarihsel tecrübelerin kültürel benzerliğe katkısı üzerinden birleştirici yorumları dayanışmaya ve dolayısıyla uyuma katkı sağlamaktadır.

Türkler

Tablo: 10 “Dayanışmaya” İlişkin Bulgular

Katılımcılar	Cevaplar	Okulda idare ve öğretmenler ile öğrenciler arasında	Türk ve Suriyeli öğrenciler arasında
GŞt, ÖSt, Şat	Yardımlaşmak	Var	Var
MTt	Yardımlaşmak, paylaşmak	Var	Var
Bat	Birbirini desteklemek	Var	Var
HDt	Birlik olmak, güvenmek	Var	Yok
Est	Destek olmak	Var	Yok

³⁹ Berger-Thucklmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, 145.-Mead, Zihin, Benlik ve Toplum, 300.

⁴⁰ Gary R. Weaver-Bradley R. Agle, “Religiosity and Ethical Behavior in Organizations: A Symbolic Interactionist Perspective” *Academy of Management Review*, 27/1 (2002).

Ast	Arkasında durmak	Bazıları ile var	Yok
OKt	Bir olmak	Çok az var	Yok
AAt	Yardımlaşmak	Var ama öncelikle Suriyelilerle	Biz yaptık ama onlardan yok

Türk ve Suriyeli öğrenciler arasında dayanışma olduğunu ifade eden katılımcıların görüşlerine baktığımızda ŞAt'nin görüşleri örnek gösterilebilir: *"İnsanların birbirine olan maddi ve manevi yardımı, kol kanat germesi. Var, o aşırı derce de iyi. Hem okulun hem de öğretmenlerin içinden gelen bir şey bu. Türk ve Suriyeli öğrenciler arasında var, mesela ihtiyacı olan olursa biz onlara yardım ederiz, onlarda bize yardım eder. Maddi, manevi her şekilde var."* Görüldüğü gibi ŞAt dayanışmanın karşılıklı olduğunu ifade etmiştir. İki katılımcı da hem okulda hem de öğrenciler arasında dayanışma olduğunu belirtmiştir. Bir başka katılımcı AAt ise okulda Suriyeli öğrencilere öncelik verildiğini belirtmiştir; fakat öğrenciler arası dayanışmanın karşılıklı olmadığını belirtmiştir: *"Yardımlaşmaktır. İdareci, öğretmenlerle var. Tabi, önceliği Suriyelilere veriyorlar, kesinlikle. Öğrenciler arasında yok maalesef biz onlar için çok şeyler yaptık hatta arkadaşlar arasında parası olmayan arkadaşlarımız için para toplamışlığımız bile var ama onlardan hiç böyle şeyler görmedim."* ÖSt ve AAt'nin görüşlerinden hareketle göçmenlerin yardımlaşmaya karşılık verememesi sosyoekonomik durumlarından kaynaklanabilir. Diğer taraftan dezavantajlı grup olarak okulun göçmenlere yaptığı yardımlar AAt'nin görüşlerine bakıldığında memnuniyetsizliğe neden olmaktadır.

Öğrenciler arasında dayanışma olmadığını belirten katılımcıların görüşlerine baktığımızda örneğin HDt idare ve öğretmenler ile öğrenciler arasında dayanışma olduğunu; fakat Türk ve Suriyeliler arasında olmadığını belirtmiştir: *"Birlik olmak, mesela bir şey yapılıyor hep birlikte yapmak bir dayanışmadır, bence. Birbirine güvenmekte dayanışmanın içerisinde. Var, mesela bir program düzenleniyor, dikkat ediyorum, bu tür şeylerde. Herkes bir koşuşturmacanın içinde oluyor. Mesela öğrenciler çok heyecan yapıyor. Hocalar hep şey diyor, tamam sakın biz biriz. Ne olursa olsun. Hep birbirleriyle böyle dayanışmaları var bence. Türk ve Suriyeli öğrenciler arasında hayır."*

HDt'de Tablo: 8'de görüşlerine yer verilen RHs gibi dayanışmayı güvenle ilişkilendirmiştir. Güven, toplum içerisinde diğer üyelerin de ahlaki normlara bağlı kalacağına inanmaktır. Bu inanç sayesinde toplum ortaya çıkarmaktadır. Toplumun üye sayısı arttıkça ortak faydadan daha fazla pay almak için adil olmayan yollara başvurabilecek üyeleri denetleyici mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır⁴¹. Bauman, insanların kendilerini güvende hissettikleri yerin yüz yüze ilişkilere dayalı cemaatler olduğunu belirtir. Kimsenin birbirine yabancı olmadığı, bir sözleşmeye dayalı olmadığı halde herkesin birbirine yardım etmeyi görev bildiği topluluklarda insanların güven içerisinde olacağı kesindir. Diğer taraftan bu güven için ödenmesi

⁴¹ Francis Fukuyama, Güven/Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması, Çev. Ahmet Buğdaycı (Ankara: Türkiye İş Kültür Yayınları, 1998), 36-37.

gereken bedel ise özgürlüktür⁴². Okullarda da eğitim ve öğretimin sürdürülebilmesi için özgürlükten fedakârlık yapılabilir. Bu sayede okul içerisinde bireylerin rahatlaması ve öğrenmeyi engelleyen kaygının azaltılması hedeflenmektedir. Toplumun ortaya çıkmasına kaynaklık etmesi nedeniyle güven dayanışma ve uyumu etkilemektedir.

Tablo: 8 ve Tablo: 10'da görüldüğü gibi Türk katılımcıların tamamı Suriyeli katılımcılardan biri dışında hepsi öğretmen ve idarecilerle aralarında kısmen de olsa dayanışma olduğunu belirtmiştir. Bu durumda idarecilerin ve öğretmenlerin kurum değerlerine bağlılık noktasında kurum kültürüne uygun örneklik gösterdiği söylenilebilir. Diğer taraftan öğrenciler arasında sosyal mesafenin olduğunu dayanışma örneği üzerinde görmek mümkündür. Sınıf bir etkileşim alanıdır. Burada birey benlik geliştirir ve sunumunu yapar. Bunu yaparken en önemlisi dil olan iletişim sembollerini kullanır. Özellikle rol model olması açısından öğretmenin, öğrencilere yönelik tutumları ve kullandığı dil öğrencilerin ferdi benliğini geliştirmelerinde etkilidir⁴³. Elbette okul ortamı sadece öğretmenden ibaret değildir. Diğer öğrencilerin tutumları da bireyi etkilemektedir. Belirli bir etnik kimliğe yöneltilebilir olumsuz tutumlar bu kimliğe sahip öğrencilerin davranışlarına ve okul başarısına etki edebilir⁴⁴. Farklı karakteristik özelliklere sahip olsa da kendi etnik kimliğine dair stereotipleşen algıya uygun bir kişilik ortaya koyabilir. Buda psikolojide beklenti veya pygmalion etkisi olarak isimlendirilen etkiye dikkatimizi çekmektedir⁴⁵

Tablo: 11 "Dayanışmanın din ile ilişkisine" dair bulgular

Cevaplar	Katılımcılar
Var	AAAt, ASt, BAAt, ESt, HDt, MTt OKt, ÖSt, ŞAt,
Din ve insanlığın var	GŞt

Katılımcıların tamamı din ve dayanışma arasında ilişki olduğunu belirtmiştir. Buna bağlı olarak katılımcıların bir kısmı Suriyeli öğrencilerle aynı dini inanca sahip olmanın dayanışmayı sağladığını belirtirken diğerleri sağlamadığını belirtmiştir. Örneğin MTt ortak noktada buluşturmanın din olduğunu ve Müslümanlar arasında dayanışma olduğunu belirtmiştir: "*Müslüman olarak dayanışma yapıyoruz. Bence bizi ortak noktada buluşturan din.*" Benzer görüşlere sahip olan ÖSt de dayanışmanın sevap kazandırdığını bu nedenle daha çok yapıldığını ayrıca kültür farklılığının engel olmadığını belirtmiştir: "*Ne kadar iyilik ediyorsak o kadar sevap kazanıyoruz. Yardımlaşma mesela eğitimde dine bağlı. Mesela onların bize öğrettiği şeyler onlar içinde sevap olarak geçiyor. Mesela yardımlaşmada daha çok yapınca sevap*

⁴² Zygmunt Bauman , *Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*, Çev. N. Soysal (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 8-12.

⁴³ Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye* (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1993), 35-43.

⁴⁴ Güçlü, "Eğitim Kurumu", 235.

⁴⁵ Robert Rosenthal-Lenore Jacobson, "Pygmalion in the Classroom", *The Urban Review*, 3/1 (1968).

kazandığımız için daha çok yapıyoruz. Kültür farkı kötü etkilemiyor.” Bir başka katılımcı ŞA’t’de dayanışmayı ibadetlerle ilişkilendirmiş ve Tablo: 10’da görüldüğü üzere dayanışmanın olduğunu belirtmiştir: “Mesela Ramazan ayında şu anda fitre falan o dayanışmadır. Zekat o da dayanışmadır. Kurban, mesela en güzeli, dayanışmadır yani.” Yukarıdaki katılımcılara bakıldığında aynı dine inanmanın ve dinin gereği olarak görülen bir değer davranışları etkilediği anlaşılmaktadır. Bu durumda dinin uyumu artırıcı bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

Din ve dayanışmanın ilişkili olmasına karşın kültürel farklılıklardan dolayı Suriyeli öğrencilerle dayanışmayı sağlamadığını belirten katılımcılara baktığımızda, örneğin EST’nin ifadelerine baktığımızda: *“Dinde bir şey yapmak istersen arkanda bir toplum olması gerekiyor. Mesela peygamber efendimiz dini tek başına yapabilir miydi? Yayamazdı. Arkasındaki insanların dayanışmasıyla diğer Müslümanların yardımıyla... Aynı dine inandığımız için az çok kurallar aynı oluyor. Bir arada durabiliyoruz. Birbirimizin fikirlerine saygı duyabiliyoruz dini konuda çünkü ortak hep. Ondan sonra coğrafi olarak da yakın bölgelerdeyiz uzakta değil hani çok fazla. Dinin etkisi olsa insanlar ayrımcılık yapmazdı. Hepsi bir arada olabilirlerdi. Kültürün etkisi çok oluyor.”* Görüldüğü gibi EST dinin bir arada yaşamayı kolaylaştırdığını belirtmiştir fakat Türk ve Suriyeli öğrencileri değerlendirirken dinin etkisi olmadığını ayrımcılık yapıldığını belirtmiştir. Üstelik coğrafi yakınlığa rağmen kültür farklılığın daha etkili olduğunu belirtmiştir. OKt de benzer ifadeler yer vermiştir dayanışmanın din ile ilişkisine bir hadisi referans göstermiş; fakat Suriyeli öğrencilerle ilişkilerde etnik kültürün belirleyici olduğunu söylemiştir: *“Ya peygamberin bir sözü var. ‘Müslümanlar bir vücut gibidir.’ diyor. Yani bir kol ağrı çektiğinde bütün vücut ağrı çeker. Bunu örnek verebiliriz. Türk ve Suriyeli öğrenciler arasında yok maalesef, yine etnik kökenden dolayı. İnancın bir etkisi olmuyor.”*

Katılımcıların geneline baktığımızda din ve dayanışma arasında ilişki kurumalarına karşın dini söylemin gündelik hayattaki karşılaşmalar nedeniyle arka plana atılabildiğini göstermektedir. Farklı etnik kültürden olmak, din tarafından desteklenmesine karşın, değere bağlı davranış sergilemeyi engelleyebilmektedir. Yapısal-İşlevselci teori uyum ve bütünleşme üzerinde durur. Toplumu oluşturan bireylerin davranışlarının bütünlük arz edebilmesi için normlara uygun olması gerekir. Toplumsal normlar değerlerden neşet etmektedir. Eğer değerlere uygunluk olursa bütünleşme sağlanmış olur⁴⁶. Aksi durumda ise yabancılaşma gerçekleşir.

SONUÇ

Katılımcılardan elde edilen veriler uyum açısından değerlendirildiğinde öğrenciler arasında sosyal mesafenin olmasına karşın birlikte yaşama becerisinin okul kültürü ile sağlandığı söylenebilir. Katılımcılar ortaöğretim seviyesindeki öğrenciler olması dolayısıyla okula devam etmektedirler; fakat tek sosyalleşme alanları okul değildir. Bu nedenle okul içerisindeki sosyal mesafenin okul dışında

⁴⁶ Ünver Günay, “Toplumsal Bütünleşme ve Din”, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Ed. N. Akyüz ve İ. Çapcıoğlu (Ankara: Grafiker, 2013), 412.

arttığı söylenebilir. Suriyeli katılımcılar açısından aynı okula devam etmek özellikle dil becerilerini geliştirmek açısından önemlidir. Türk katılımcılar için ise aynı okulda olmamak daha tercih edilir görülmektedir. Bu durum iki taraf için de bir anlamda zorunlu ilişki olarak değerlendirilebilir.

Okulun uyum düzeyini artırdığı ise bir gerçektir. Bu bağlamda değerler eğitimine yönelik faaliyetlerin eksikliği görülmektedir. Diğer taraftan değerler eğitiminin en önemli vurgusu olan örnek şahsiyet açısından okulun başarılı olduğunu söylenebilir. Katılımcıların büyük çoğunluğu öğretmen ve idarecilerin değer yüklü davranış noktasında örnekliğini belirtmiştir. Bu durum uyum düzeyine büyük katkı sağlamaktadır. Öğretmenlerin ilgisinin olumlu etkisine yönelik sonucu Yılmaz'ın⁴⁷ ilkokul öğrencileri üzerinde yaptığı çalışma desteklemektedir.

Diğer taraftan okullarda oryantasyon sürecinin yürütülmesi ve uyumu artırıcı etkinlikler düzenlemesi gerekmektedir. Verilerden çıkarılan sonuçlardan biri de dil becerisinin arttığı ölçüde uyum düzeyinin de arttığıdır. Bu sonuçları Aytekin'in⁴⁸ yaptığı çalışma da desteklemektedir.

Ortak inanç sistemi karşılaşmalar açısından kültürel şoku azaltıcı niteliktedir. Diğer taraftan kültürel farklılıklar uyum üzerinde daha etkilidir. Ayrıca dindaşlık duygusu tüm farklılıklara rağmen kimliklerin ortak bir özelliği durumundadır. Bu nedenle potansiyel çatışmaları güçlendirecek mobilizasyonu sağlamadığını aksine birlikte yaşama konusunda etkilediğini söylemek mümkündür. Bu sonuçlara Yakut⁴⁹ tarafından da ulaşılmış ve dinin bir entegrasyon aracı olabileceği ifade edilmiştir. Diğer taraftan özellikle sosyal hayat içerisinde faydalanılan imkanların azalması zaten sonradan gelenlerin farklılığını hatırlatmaktadır. Bu bağlamda din kültürel şoku azaltıcı ve birlikte yaşamayı katlanır hale getirici etki gösterse de uyum için yeterli değildir. Bu nedenle uyum düzeyini arttırmak için dini referanslarla desteklenmiş olsa da daha evrensel ve kuşatıcı değerler sistemine ihtiyaç vardır. Bu değerlerin benimsenmesi için ise tüm öğretim kademelerine yönelik eğitsel etkinlikler özellikle okullar tarafından planlanabilir. Nitekim katılımcılardan elde edilen veriler de bu doğrultudadır.

Katılımcıların devam ettikleri okul çoğunlukla imam hatip liseleridir. Nitekim Suriyelilere ilk olarak meslek ve imam hatip liseleri açılmış, onlarda tercihlerini çoğunlukla imam hatip liselerinden yana kullanmıştır. Bu durum Türkiye'de kalmaya niyetli olan Suriyeli katılımcıların ileride dini alanlarda eğitimlerine devam edeceklerini ve bu alanlarda çalışacaklarını göstermektedir. Bu durum ileride Suriye

⁴⁷ Bkz. İbrahim Halil Yılmaz, *Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Okula Uyumu* (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021).

⁴⁸ Münevver Deren Aytekin, *İmam-hatip liselerinde okuyan Suriyeli öğrencilerin yaşadıkları uyum ve dil sorunları* (Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁴⁹ Halil Yakut, *Bir Entegrasyon Aracı Olarak Din Üniversitede Okuyan Suriyeli Öğrenciler (Harran Üniversitesi Örneği)* (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019).

asıllı imam, vaiz gibi din görevlilerinin olacağını göstermektedir. Şurası bir gerçektir ki toplumsallaşma gibi dini toplumsallaşma süreci de sadece eğitim kurumları aracılığı ile sağlanamaz. Bu durum Suriyeli kültürünün dindarlığını bagajında taşıyan din görevlilerinin etkisi ile toplumsal din anlayışında değişimleri ortaya çıkarıcı etki gösterebilir.

Bir diğer dikkat çeken nokta savaşın devam etmesidir. Uyumun sağlanması için bir tarafın Türkiye’de kalmaya, diğer tarafın da Suriyelilerin kalıcı olduğuna tam anlamıyla ikna olması gerekir. Bu durumun olmaması iki taraf için de belirsizlik yanında katlanılan birlikteliğin sona ereceğini düşündürmektedir. Buna rağmen katılımcılarda misafir söyleminin pozitif anlamda karşılığını bulmak güçtür. Bu durum Türk kültürü içerisinde misafire değer verilmesi yanında umduğunu değil bulduğunu yiyen olarak da değerlendirilmektedir ki bu bir anlamda minnet duygusu beklentisini çağrıştırmaktadır. Nitekim gündelik hayatta kurulan ilişkilerde Suriyelilerin kaybettiklerini çocukluk anılarının özlemi olarak yaşamaktadırlar. Mecbur kaldıkları yaşam standartları ise özellikle yaş grubu nedeniyle de sürekli olarak minnet duyulacak düzeyde değildir. Devlete veya Türk milletinin geneline karşı bu duyguyu taşıyalar da okulda kurulan yüz yüze ilişki imajların genelliğini ortadan kaldırmaktadır.

Türkler açısından özellikle Suriyelilerin misafirliği Demirbaş Şar’ın hikayesine benzemektedir. İsveç kralı 12. Şar’ın savaş sonrası Osmanlıya sığınması, birtakım uluslararası sorunlara rağmen kaldığı sürenin beş yılı bulması üzerine devlet bürokrasisi onu kinayeli bir şekilde devletin demirbaşı olarak adlandırmıştır. Diğer taraftan bu süreç kültür alışverişi sağlamıştır. Kahve ve İsveç köftesi gibi unsurların İsveç kültürüne girmesini sağlamıştır. Yaşadığımız süreç, misafir olarak kabul edilen göçmenlerin bu durumunun uzaması ve ne zaman sonlanacağını da bilinmediği bir süreçtir. Bu sürecin ne olursa olsun kültürel alışveriş ile sonuçlanacağı kesindir. Okul süreci içerisinde iyi tecrübelerin artmasının; Suriyelilerin kalması halinde uyumu artıracığını, dönmeleri halinde iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendireceğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mustafa. *Kurumlar Sosyolojisi: Kurumlara Başlangıç Çerçevesinde Bir Çalışma*. İstanbul: Açılım Kitap, 2017.
- Aytekin, Münevver Deren. *İmam-Hatip Liselerinde Okuyan Suriyeli Öğrencilerin Yaşadıkları Uyum ve Dil Sorunları*. Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Bauman, Zygmunt, *Kapımızdaki Yabancılar*, Çev. E. Borca, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Bauman, Zygmunt. *Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*. Çev. N. Soysal. İstanbul: Say Yayınları, 2016.
- Bauman, Zygmunt. *Modernite ve Holocaust*. Çev. S. Sertabiboğlu. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1997.

- Berger, Peter L.- Luckmann, Thomas. "Bilgi Sosyolojisi ve Din Sosyolojisi". Çev. M. R. Ayas. *AÜİF Dergisi*, 30 (988), 375-385.
- Berger, Peter L.- Luckmann, Thomas. *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. Çev. V. S. Öğütle. Ankara: Atıf Yayınları 2018.
- Bodur, Hüsnü E.- Çapcıoğlu, İhsan. "Sosyolojik Teori ve Din". Din Sosyolojisi El Kitabı. Ed. N. Akyüz ve İ. Çapcıoğlu. 111-148. Ankara: Grafiker, 2013.
- Bodur, Hüsnü E. *Klasikten Bugüne Dini Hareketler*. İstanbul: Endülüs, 2016.
- Bolu Ekspres*. "Tanju Özcan ilk vaadini yerine getirdi..." (08 Nisan 2019). <http://www.boluekspres.com/icerik/haber.php?i=65205>.
- Certeau, Michel De. *Gündelik Hayatın Keşfi-1*, Çev. Lale Arslan Özcan. Ankara: Dost Kitabevi, 2009.
- Ciğerci, Nihan. "Bursa-Kırcaali Hattı: 1989'da Gelen Bulgaristan Göçmenleri Örneği", *Küreselleşme Çağında Göç*. Ed. S. G. İhlamur Öner, N. A. Şirin Öner. 107-134. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Coştu, Yakup. "Toplumsallaşma ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Ed. N. Akyüz-İ. Çapcıoğlu, 325-341. Ankara: Grafiker, 2013.
- Durkheim, Emile. *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, Çev. F. Aydın. İstanbul: Ataç Yayınları, 2005.
- Durkheim, Emile. *İntihar*. çev. Z. İlkelen. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2013.
- Fukuyama, Francis. *Güven/Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*. Çev. Ahmet Buğdaycı. Ankara: Türkiye İş Kültür Yayınları, 1998.
- Goffman, Erving. *Damga Örselemiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. Çev. Ş. Geniş vd. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2014.
- Güçlü, Sevinç. "Eğitim Kurumu", *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, Ed. S. Güçlü. 223-254. İstanbul: Kitabevi, 2015.
- Günay, Ünver. "Toplumsal Bütünleşme ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Ed. N. Akyüz ve İ. Çapcıoğlu. 409-420. Ankara: Grafiker, 2013.
- Güngör, Özcan. "Sembolik Etkileşimciliğin Ontolojik Temeli ve Din Olgusu", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13/1 (2013), 57- 91.
- Habertürk*, "Bolu Belediye Başkanı Tanju Özcan: Dediklerimin arkasındayım, bedel ödemeye hazırım" (27 Temmuz 2021). <https://www.haberturk.com/bolu-belediye-baskani-tanju-ozcan-dediklerimin-arkasindayim-bedel-odemeye-hazirim-3144582>.
- Köse, Tosun. Hans Joas'ın Ahlak Anlayışı. AÜSBE, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji sözlüğü*. çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat, 2003.
- Martikainen, Tuomas. "Din, Göçmenler ve Entegrasyon". çev. Nebile Özmen. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 38 (2010), 263-276.
- Mead, George Herbert. *Zihin, Benlik ve Toplum*. Çev. Yeşim Erdem. Ankara: Heretik, 2019.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB)*. "Gemler Üç Yıl İçinde Misyonunu Tamamlayacak" (2 Temmuz 2020). <http://www.meb.gov.tr/demirci-gemler-uc-yil-icinde-misyonunu-tamamlayacak/haber/11850/tr> (02.07.2020).

- Özensel, Ertan. "Sosyolojik Bir Olguyu Olarak Değer". *değerler eğitimi dergisi*. 1/3 (2003), 217-240.
- Ritzer, George – Stepnisky, Jeff (eds), *Sociological theory*, Los Angeles: SAGE, 2018.
- Rosenthal, Robert- Jacobson, Lenore. "Pygmalion in the Classroom". *The Urban Review*, 3/1 (1968), 16-20.
- Rumbaut, Ruben G.- Ima, Kenji. *The Adaptation of Southeast Asian Refugee Youth: A Comparative Study*. Department of Sociology.
- Saygın, Sezel- Hasta, Derya. "Göç, Kültürleşme ve Uyum". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 10/3 (2018), 312-333.
- Scharf, Betty R. "Dine Sosyolojik Yaklaşım: Öncüler". Çev, Bünyamin Solmaz. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7/7 (1997).
- Schiffauer, Werner. "Göç ve Dindarlık". çev. Arif Korkmaz, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2009), 195-208.
- Solmaz, Bünyamin. "Eğitim ve Din". *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Ed. N. Akyüz-İ. Çapcıoğlu. 357-378. Ankara: Grafiker, 2013.
- Subaşı, Necdet. "Türkiye’de Laiklik ve Din Eğitimi: Reel-Politik Güzergahlar". *Dem Dergi*, 2 (2007), 6-10.
- Tezcan, Mahmut. *Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1993.
- Topses, Mehmet D. *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Nobel, 2016.
- Tosun, Aybiçe vd. "Mülteci Öğrencilerin Eğitim Sorunları, Eğitim ve Din Eğitiminden Beklentileri: Eskişehir Örneği". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 19(1) (2018), 107-133.
- Unutulmaz, K. Onur. "Gündemdeki Kavram: "Göçmen Entegrasyonu"- Avrupa’daki Gelişimi ve Britanya Örneği". *Küreselleşme Çağında Göç*, Ed. S. G. İhlamur Öner, N. A. Şirin Öner. 135-159. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Weaver, Gary R. - Agle, Bradley R. "Religiosity and Ethical Behavior in Organizations: A Symbolic Interactionist Perspective" *Academy of Management Review*, 27/1 (2002), 77-97.
- Weber, Max. *Ekonomi ve Toplum*. çev. Latif Boyacı. İstanbul: Yarın Yayıncılık, 2012.
- Yakut, Halil. *Bir Entegrasyon Aracı Olarak Din Üniversitede Okuyan Suriyeli Öğrenciler (Harran Üniversitesi Örneği)*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.
- Yılmaz, İbrahim Halil. *Türkiye’deki Suriyeli Çocukların Okula Uyumu*. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.